

letnik IV
številka

8

**jezik
in
slovstvo**

1958/1959

Jezik in slovstvo

Letnik IV, številka 8

Ljubljana, 15. maja 1959

List izhaja od oktobra do maja vsakega 15. v mesecu (osem številk)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Tiska Časopisno podjetje »Celjski tisk«, Celje

Uprava je pri Mladinski knjigi v Ljubljani

Opremila inž. arh. Jakica Accetto

Uredniški svet: *dr. Tone Bajec*, NUK, Slovanski inštitut v Ljubljani (urednik za jezikoslovni del); *dr. Marja Boršnik*, *Marjan Javornik*, *Janko Jurančič*, *Uroš Kraigher*; *dr. Lino Legiša*, Ljubljana, Vrhovčeva 4 (urednik za literarnozgodovinski del); *dr. Joža Mahnič*, Ljubljana, Česnikova 28 (urednik za metodološki del in odgovorni urednik); *Stane Mihelič*

Rokopise in dopise pošiljajte na naslove posameznih urednikov

Naročila in vplačila sprejema založba »Mladinska knjiga« v Ljubljani, Tomšičeva 2, poštni predal 36, telefon 21-593, tekoči račun pri Komunalni banki v Ljubljani št. 600-70/1-67

Letna naročnina 450 din; polletna 225, posamezna številka 60 din;
za dijake, ki dobivajo list pri poverjeniku, 360 din;
za tujino celoletna naročnina 600 din

Vsebina osme številke

<i>Bratko Kreft</i> Vloga napredne kulture med obema vojnama	225
<i>Tone Seliškar</i> Zakaj sem postal socialni pesnik	228
<i>Alfonz Gspan</i> Vinku Košaku za spomin	229
<i>France Bevč</i> O nastanku »Kaplana Martina Čedermaca«	232
<i>Jože Šifrer</i> Podoba Toneta Šifrerja	233
<i>Matej Bor</i> Kako sem pisal »Previharimo viharje«	235
<i>France Dobrovoljc</i> Ivan Cankar in Vrhnika	237
<i>Jovita Podgornik</i> Filmsko vzgojo v naše šole	241

Zapiski

<i>Cv. A. K.</i> Prva izdaja Komunističnega manifesta v slovenščini	245
<i>Boris Urbančič</i> Skrb za kulturo jezika na Češkem	246
<i>Dušan Ludvik</i> Slišanje občutkov — igra vokalov	250
<i>J. R.</i> Še enkrat obêden — nobêden	251
<i>Dušan Ludvik</i> Škop — šop — čop	252
<i>V. Smolej</i> »Gostovanje v Grazu«	252
<i>Ivan Tominec</i> Pripomba k elipsi v slovenski sintaksi	253

Slovniske in pravopisne drobtine

<i>Davorin Bažec</i> »Je moč« in »italijanska Pisa«	254
<i>B. J.</i> Napačne zveze	255
<i>Vinko Gaberski</i> Zloraba predpone »v«	255
<i>Ivan Tominec</i> Gorgonzola	256
<i>Ivan Tominec</i> Zastarati, zastarati se, zastareti	256
<i>Ivan Tominec</i> O nepravilnih zvezah glagola priti	256

VLOGA NAPREDNE KULTURE MED OBEMA VOJNAMA

»... Ker sem zelo zaposlen z režijo Shakespearovega ‚Henrika V.‘, Vam žal ne morem napisati nekaj tehtnejšega za številko revije ‚Jezik in slovstvo‘, ki jo boste posvetili štiridesetletnici KPJ. Zato Vam pošiljam le nekaj zapiskov in spominov, ki naj vsaj malo opozorijo na delo našega rodu, ki se je mlad vključil v revolucionarno marksistično gibanje, prežeto z idejami socialističnega humanizma. Za pravično in tehtno podobo tega dela, iskanja in ustvarjanja, ki je danes že v marsičem zgodovina, bo potrebno veliko podrobnega brskanja in raziskovanja, saj je marsikje raztreseno na vseh koncih in krajih. Ko bo to delo opravljeno in če bo opravljeno z ljubeznijo in pozornostjo, se bo odkrilo še marsikakšno zrno, ki danes ni znano, ker je po krivici pozabljeno, predvsem pa se bo morala priznati požrtvovalnost in vdanost ideji, umetnosti in slovenskemu ljudstvu, ki nam ni bilo in ni nič manj pri srcu kakor prejšnjim velikim slovenskim rodovom. Storili in dali smo zanj vse, kar smo mogli, ne le na področju leposlovja, marveč kot novodobni potomci Linhartovega ljudskega razsvetljenstva in Cankarjevega uporništva tudi na raznih drugih področjih, kamor sta nas pač arena življenja in ideja revolucije klicali. Zato je bilo včasih tudi veliko težaškega in pionirskega dela, saj smo si morali pot sproti krčiti...«

Iz avtorjevega pisma uredništvu

Tradicija novejšje slovenske socialnerevolucionarne književnosti izhaja iz Cankarjevega »Hlapca Jerneja«, o katerem je dr. Ivan Prijatelj upravičeno zapisal v svojem eseju, posvečenem Ivanu Cankarju, »Domovina, glej, umetnik!«, da je »svetovno-mogočna prepesnitev Marxovega komunističnega manifesta«. Prijateljeva ugotovitev je dokončna in je ni mogoče zavreči z nobeno drugo oznako, saj zajema ta simbolično pisana ljudska parabola za nas vse; tako nacionalno kot socialno. Hlapcu Jerneju se v Cankarjevi dramatiki priključujejo trije liki: Ščuka v »Narodovem blagru«, Maks v »Kralju na Betajnovi« in Jerman v »Hlapcih«. To so tri dramske inačice uporniškega slovenskega razumnika, ki se je spuntal zoper socialne, nacionalne in moralnopolitične razmere v družbi sploh in ne samo v slovenski, saj je aktualni poudarek enako močan na enem in drugem vprašanju. Spričo tako svetlih primerov iz domače književnosti ni bilo treba mlademu rodu, ki se je po oktobrski revoluciji in prvi svetovni vojni odločil za revolucionarno pot svojega književnega ustvarjanja, iskati idealov in vzorov drugod. Potrebno je bilo samo nadaljevati v svojem času in v novih razmerah v načinu in obliki, ki nista družbenemu kulturnemu in političnemu razvoju le ustrezali, marveč ju je razvoj sam celo zahteval.

Odločilen prelom po prvi svetovni vojni je nastal, ko smo s pesnikom Srečkom Kosovelom prevzeli revijo »Mladino«, v kateri so se združili mladi demokratično in marksistično usmerjeni književniki in publicisti, med katerimi je bilo tudi nekaj članov ilegalne Jugoslovanske komunistične partije. To se je zgodilo v jeseni leta 1925. Zaradi Obznane in poostrenih cenzurnih razmer ni bilo mogoče v reviji več pisati tako jasno in neposredno, kakor so pred tem mogli hrvaški napredni književniki v »Plamenu«. Zato je pesnik Srečko Kosovel uporabil »Manifest svobodnim duhovom« Romaina Rollanda, ki naj dopolni njegov uvodnik v prvi številki ter tako poveže naše gibanje z internacionalnim. Šlo je poleg vsega za revolucionarni humanizem, kakor je pri domačih vprašanjih poleg socialnega problema šlo za rešitev nacionalnega vprašanja po leninističnih načelih, kar je odločno poudaril programatično pisani članek ko-

munista Franja Aleša »Slovenija Slovencem« v »Mladini« 1927/28. V socialno-revolucionarni liriki je bila poleg zbirke »Pesmi življenja« Frana Albrehta in »Plamtečih okovov« Mileta Klopčiča, posvečenih Leninu, največje literarno-umetniško dejanje zbirka »Trbovlje« (1923) Toneta Seliškarja, v novi programatični esejistiki pa esej Srečka Kosovela »Umetnost in proletarec«, predsmrtna izpoved prerano umrlega pesnika in vsega literarnega kroga okoli »Mladine«. Ni bilo naključje, da je svoj esej bral prvič na literarnem večeru, ki smo ga priredili v proletarskem rudarskem Zagorju pozimi leta 1926. Z njim je pokojni pesnik tudi sam dovolj jasno povedal, kam bi se bil razvijal in šel, če bi ne umrl, kar dopolnilno priča tudi nekaj njegovih pesmi, kakor so »Ekstaza smrti«, »Godba pomladi«, ciklus »Rdeči atom« itd., čeprav se je nekaj pesmi iz tega cikla žal zgubilo.

Vzporedno s tem delovanjem je šlo tudi gibanje skrajnih modernistov, ki sta ga vodila Ferdo Delak in slikar Avgust Černigoj. V letu 1928 sta začela izdajati internacionalistično avantgardno revijo »Tank«, ki pa sta jo cenzura in materialna stiska hitro zatrli. Uredništvo se je obrnilo s prošnjo za sodelovanje celo na Lunačarskega, ki se je s pismom tudi odzval. Žal se je pismo kasneje zgubilo, kar je bila posledica raznih policijskih preiskav, Avgusta Černigoja pa je policija kot nevarnega avantgardista celo izgnala v Trst, ker ni imel jugoslovanskega državljanstva. Odmev tega gibanja je bila tudi slovenska številka revije »Der Sturm«, ki jo je v Berlinu izdajal znani mednarodni levičarski avantgardist Herward Walden. Številko je uredil Ferdo Delak, ki je 1923—1924 ustanovil Novi oder in tudi nastopil z njim. Tudi osebne zveze s Piscatorjevim gledališčem v Berlinu so obstajale.

Leta 1929 je začela izhajati v Beogradu revija »Nova literatura«, ki naj bi povezovala vse napredne jugoslovanske književnike. Številka 7—8 je bila posvečena novejši slovenski napredni književnosti in umetnosti sploh. V Sloveniji je zbudila precej prahu in razburjenja. K temu literarnemu gibanju je treba prišteti tudi ustanovitev Delavskega odra v Ljubljani, ki je prvič nastopil v ljubljanski Drami na večer pred 1. majem 1928 z uprizoritvijo množične socialne drame Rudolfa Golouha »Križa«. Pri tej predstavi, pri kateri so imeli odločilno zaslugo mladi komunisti, se je prvič v Slovenskem narodnem gledališču pela »Internacionala«, kakor smo tudi prvič v epilogu na odru razvili rdečo zastavo. Šestojanuarska diktatura je sicer naše nadaljnje delo zelo zavrla, uničiti pa ga ni mogla več. Ena izmed prvih njenih žrtev je bil moj roman »Človek mrtvaških lobanj«, ki so ga zaplenili in sežgali zaradi komunistične propagande, blasfemije in nemoralnosti, kakor se je glasila brzojavka mariborskega državnega pravdnštva, s katero so prišli agenti knjigo plenit v založbo »Proletarska knjižnica«, ki je bila pri književniku Ivanu Vuku, bivšem vojaškem komisarju v Taškentu. V isti knjižnici je med drugim izšel Klopčičev mojstrski prevod Blokovihi »12«. Prvo literarno upodobitev komunista je ustvaril Jože Pahor v romanu »Medvladje« (1923). V decembru 1932 je začela izhajati marksistična literarna in publicistična revija »Književnost«, ki je tri leta kljubovala policiji in cenzuri, dokler je ni v začetku leta 1936 ukazal zatreti minister dr. A. Korošec. V literarnem oziru je bila dokončna afirmacija leve slovenske književnosti, v znanstvenem in političnem smislu pa marksističnega svetovnega nazora. Na tem področju so sodelovali v njej Edvard Kardelj, Boris Kidrič, Dušan Kermavner, Stane Krašovec, Boris Ziherl itd., med književniki pa Mile Klopčič, Juš Kozak, Ivo Brnčič, Janez Potrč, Jože Pahor itd. ter delavski književniki Tone Čufar, Rudolf Rojce itd.

Leta 1929 smo ustanovili Cankarjevo družbo, katere namen je bil širiti med slovensko inteligenco in ljudstvom napredno socialistično-marksistično književnost. Izdajala je vsako leto koledar s pisano vsebino in mnogimi izvirnimi ilustracijami Nikolaja Pirnata, Sedeja itd. Takoj v prvem letniku je nameravala izdati roman »Doberdob« Prežihovega Voranca, kar pa je preprečila policija, pred katero je moral avtor emigrirati. Zato je roman izšel šele več let kasneje. Znova je začel izhajati mesečnik »Svoboda«, ki je nadaljeval tradicijo nekdanje »Svobode« in »Kresa« (1923). Sodelovali smo v mesečnikih »Pod lipo«, »Domači prijatelj«, v »Zapiskih Delavsko-kmečke matice«, v zborniku DKM, v majskih spisih, v raznih delavskih časnikih (Proletarska mladina, Delavsko-kmečki list, Enotnost, Socialist, Delo, Delavska politika itd.).

Vzporedno s tem široko razgibanim delovanjem je izhajala v Ljubljani še antifašistična Mala knjižnica in pri Novi knjigi oziroma Ekonomski enoti klasiki marksizma Marx, Engels, Plehanov. Nič manj pa nismo bili aktivni v leposlovju. Izšle so med drugim »Preproste pesmi« Mileta Klopčiča, »Med prekmurskimi kolniki« Juša Kozaka, moji »Celjski grofje« s historičnomaterialističnim uvodom, pozneje »Velika puntarija« itd. Tone Seliškar je objavil v tistih letih vrsto pesmi, med katerimi je zlasti lep ciklus »Komisarja za ljudsko štetje«. Med delavskimi pesniki se je pojavil še Francè Kozar, že prej pa Tanc-Čulkovski in Sajevec. Tudi Miško Kranjec je začel že v prvih tridesetih letih objavljati povesti in romane o Prekmurju, s katerimi je stopil v prve vrste slovenske leve prozne književnosti. Sledila sta romana Prežihovega Voranca »Požganica« in »Doberdob«, predtem pa »Celica« Juša Kozaka, ki je prevzel uredništvo »Ljubljanskega zvonu«, v katerem je odločilno sodelovala levica in prav tako kakor v »Sodobnosti«, ki je začela izhajati leta 1933. Tako je v zadnjih letih pred drugo svetovno vojno zavzemala napredna leva književnost in publicistika s Sperans-Kardeljovo knjigo »Razvoj slovenskega narodnega vprašanja« že odločilno in vplivno mesto v slovenski kulturni javnosti ter pripravljala pot, po kateri je tudi večina demokratičnih sil našla v našo revolucijo in narodnoosvobodilni boj.

Ena izmed tovariške in delovne povezanosti slovenske literarne levice s splošnim jugoslovanskim naprednim literarnim gibanjem je bila izdaja Krleževih »Balad Petrice Kerempuha« v Ljubljani leta 1936 pri Akademski založbi, kar je bila zasluga Juša Kozaka. Kot literarni kurir sem prinesel najprej nekaj balad iz Zagreba v Ljubljano, da so izšle v »Ljubljanskem zvonu«, ker smo morali preizkusiti cenzuro, saj v Zagrebu ni imel Krleža takrat nobenega upanja, da bi jih lahko izdal, ker je reakcija skušala onemogočiti objavljanje vsake njegove stvari. Kljub vsemu pa so bile zveze z Zagrebom in Beogradom žive, saj so nas vezale skupne ideje in težave. Tako smo iz Slovenije sodelovali pri Popovičevi knjigi socialne lirike, pri beograjskem »Stožeru«, zagrebškem »Arsu« itd., bili povezani s Krleževim »Danas«, s »Pečatom«, z Galogažovo »Literaturo«, s »Savremenimi pogledi« (Bosanski Brod), s »Književnikom«, s »Književnimi horizonti«, s sarajevskim »Pregledom« itd. Zgodovinar bo mogel ugotoviti veliko aktivnost leve napredne književnosti od Ljubljane do Skoplja in Cetinja.

Sodelovali smo povsod in drug drugega moralno in politično podpirali. A književnost ni bila edino delovno področje. Levica se je uveljavljala tudi v upodabljalno umetnosti, glasbi, gledališču itd. Z režijo stare komične opere »Mascotte« (1930) v Slovenskem narodnem gledališču sem igro spremenil v satiro zoper diktaturo in fašizem — knez (Peček) je imel masko Musolinija — opero »Carmen« sem moderniziral in prestavil dejanje v takratno revolucionarno

Španijo ter bil zaradi tega v neki kritiki obdolžen, da sem jo boljše viziral. Pozneje se nam je priključil še Bojan Stupica. Polno je spominov na tiste čase, ko se ti je tudi zgodilo, da si bil na primer po drugem predstavi »Milijon težav« V. Katajeva aretiran itd. Podobnih policijskih presedečenj je bilo več. Potrebno je bilo veliko duhovitosti, potrpežljivosti in iznajdljivosti, da si mogel izraziti vsaj del tega, kar si hotel in kar je bilo potrebno, ker so na vseh straneh budno prežali na nas, razvoja pa vendarle niso mogli več ustaviti. Težko pa ni bilo le pisanje, marveč tudi urednikovanje, kar sem skušal najbolj pri »Književnosti«, saj je moral urednik poleg drugih skrbi in težav kriti pred policijo in državnim pravdnistvom vse psevdonime. Tudi precejšnja požrtvovalnost je bila potrebna, saj ni nihče dobival nobenega honorarja za svoje sodelovanje, ker še stroškov za tisk nismo krili. Da bi nas policija takoj ne prijela, ni imela prva številka »Književnosti« nobenega programatičnega uvodnika, pač pa smo namesto njega objavili v prevodu B. Ziherla Gorkega pesem v prozi »Človek«, v kateri je še danes povedano vse tisto, kar je literarna socialnorevolucionarna avantgarda čutila in izpovedovala na vseh koncih in krajih sveta. Po prvi vojni je izšla v Nemčiji antologija revolucionarne lirike pod značilnim naslovom »Tovariši človeštva« (tudi Srečko Kosovel jo je prebiral) — ime, ki bi ga bilo mogoče prenesti tudi na naše gibanje takrat in na vse naše delo, saj je šlo in še zmeraj gre za revolucionarni socialistični humanizem, ki ga ni težko odkriti v takratni naši liriki, dramatik in prozi. Umetniško delo je bilo pomemben sestavni del vsega gibanja in je z legalnimi sredstvi, kolikor se je pač dalo, šlo vzporedno in povezano s političnim delom ilegalne Komunistične partije.

Tone Seliškar

ZAKAJ SEM POSTAL SOCIALNI PESNIK

Moj oče je bil strojevodja na železnici. Izredno je ljubil lepo branje in je bil naročen na vse napredne slovenske časopise in revije. Kupil je vsako novo slovensko knjigo. Bil je po srcu in značaju nad vse dober, plemenit človek, jaz pa sem bil izredno ponosen, da je moj oče vodil orjaško lokomotivo, in po njegovem delu sem spoznaval ustvarjalno veličino delavskih rok. Po očetovi strani se mi je že doma na stežaj odpirala lepa knjiga in po očetovi strani se mi je na široko odprl delovni človek, ki me je kot rudar v Trbovljah (leta 1920) popolnoma in vsega osvojil. Ko sem prišel v Trbovlje, sem bil star 20 let. Pesmi sem pisal že s petnajstim letom. Moje prve mladostne pesmi niso bile pesmi mojih osebnih srčnih bolečin, temveč žgoč notranji protest proti vojni, proti Avstriji in proti izkoriščevalcem človeškega rodu vseh vrst. Silen revolucionaren razmah delavskega razreda po prvi svetovni vojni, plamen oktobrske revolucije in revolucionarna dejanja jugoslovanskega proletariata, zmagovit pohod Komunistične partije, preganjanje, ilegala, ječe, strašna gospodarska kriza, vse to je terjalo od pesnika, prav tako brezpravnega proletarca, da je potisnil svoje osebne tegobe na dno svojega srca in postal glasnik delovnih množic, ki so si v neustrašnih bojih krčile pot iz ponižanja in zatiranja k lepšemu življenju.

Ko sem leta 1919 maturiral na ljubljanskem učiteljsišču, sem strahotno malo poznal svet književnosti. Pouk med vojno je bil mnogokrat pretrgan,

učni program učiteljišča pa je bil, kar se tega tiče, sramotno skop. Morda se bo zdela tale moja izjava dokaj čudna: v tistih letih sem strastno prebiral starega ameriškega pesnika Walta Whitmana, zlasti njegovo pesniško zbirko »Leaves of Grass« (Travne bilke), zaradi njegovega prostega verza in zaradi silno močne pesniške izraznosti glede na človeka in na zemljo. Kasneje so postali moji najljubši avtorji Barbusse, Gorki, oba Sinclaira, stari ruski pisatelji nasploh, Cervantes, Solohov, Romain Rolland, Andrić, Prežihov Voranc... »Don Kihota« prebiram že trideset let, če se hočem naužiti poduhovljenega smeha, a Rolandov »Miklavž Breugnon« mi je že leta in leta vedno pri roki, če se hočem opojiti z veliko človeško človečnostjo iz brušene čaše umetne besede. Napisal sem tri pesniške zbirke: »Trbovlje« (1923), »Pesmi pričakovanja« (1937) in »V naročju domovine — partizanske pesmi«. Nekje sem dejal o svojih proletarskih pesniških tvorbah takole: Z osvoboditvijo je bila pravzaprav moja pesniška sla z velikim zadoščenjem potešena. Tu tiči tudi odgovor na vprašanje, zakaj sem kot pesnik utihnil. Moj pesniški izraz, ki mu je bila vsebina izkoriščen, ponižan in razžaljen človek, ni več prikladen za novega, svobodnega človeka in njegovo življenjsko vsebino. Svojo bojno pesniško sekuro sem zazidal v slavolok Zmage ljudske revolucije našega človeka. S tem pa ni rečeno, da me sedanja stvarnost ne privlači. Toda ali je še čas zame, da bom za to novo našo stvarnost našel primeren oblikovalen izraz?

Da se povrnem za štirideset let nazaj! Kot sem dejal, je takratni pesnik svoje osebne bolečine zaprl na dno srca, kajti želja in volja množic je bila močnejša in, kajpak, nujnejša od enega samega človeka. *Umetnik je takrat postal orožje množice.* Čeprav so bile mnoge pesmi takratnega časa programske, nič za to! Z erotičnimi soneti se nisi mogel upirati Glavnjači! Pesmi so svoj uspeh dosegle in ni mi žal, da sem bil kot pesnik tudi bojevnik vseh ponižanih in zatiranih in da tistega življenja nisem živel zaman. Ne smatram se za velikega pesnika, ne, ne; bil sem preprost, neznaten vojščak Komunističnega manifesta; bil sem pesnik, ki se je izpel z bojnimi gesli partizanskih brigad; bil sem s svojo pesmijo tam, kjer smo bojevali svoj poslednji odločilni boj. Vojščakom je bila moja pesem všeč in to mi je za pesniško delo največje priznanje in zadoščenje.

Alfonz Gspan

VINKU KOŠAKU ZA SPOMIN

Ni se mi doslej še ponudila priložnost, da bi predragemu, nepozabnemu Vinku Košaku napisal nekaj spominskih besed. Že zaradi dolgoletnega sodelovanja in posebej zaradi njegovih zmerom novih dokazov zvestobe in nesebičnosti, zaradi brezpogojne odkritosti, zaradi vroče ljubezni do domovine in do delovnega človeka, ki je bila tako živa, da jo je bil pripravljen potrditi tudi s krvjo, zaradi njegove neomajne vere v napredek bi bil to že zdavnaj dolžan storiti. A ko bi mu povedal, koliko drobnih reči me je oviralo, da se za take vrstice nisem mogel doslej zbrati, bi me, kakor me je vselej, razumel in mi tudi odpustil.

Za tale tihi pogovor z njim — sedemnajst let že mineva, odkar sva se resnično zadnjič pogovarjala — sem vzel iz predala njegovo fotografijo in jo ogledujem. Naredil jo je kaj vem kdo malo pred zadnjo vojsko na nekem izletu.

Krepak, sijoč v zdravju, leži na robu cvetočega travnika. Oprt je na komolec, ovratnik ima razpet, okrog usten mu igra prijazen nasmeh in me gleda skozi svetle priprte trepalnice, skoraj kakor da mi nagajivo mežika. Prizadevam si, da bi mi ta črno-bela podoba spregovorila v barvah in z zvokom. Vidim ga, vedrega, v vetriču razgibanih svetlo kostanjevih las, z mogočnim čelom in s tistimi sinjimi sinjimi očmi, ki so iz njih govorile poštenost, pamet in dobrotu vse hkrati, in slišim njegov moški, topli smeh. Da, smeh je bil nekoč njegov element, pa čeprav je užil veliko grenkega, saj si je le z zaupanjem v prihodnost in z močno voljo pomagal čez premnoge težave v življenju.

Bil je po naravi, navadah in po govoru pristen Ljubljčan. Stisnjeni bloki starih, slikovitih hiš okrog Tranče, pa Grad, Prule, Ljubljana in rob barjanske ravnine okoli Gradašnice so bili v otroških letih svet njegovih junačenj. Potem so prišle na vrsto detektivke, iz katerih se je bolje kakor v šoli naučil nemščine, in slednjič se mu je razodel čudoviti svet umetnosti s posredovanjem domačega, ruskega in nordijskega leposlovja. Četudi je v zrelih letih pokazal izreden smisel za toplo družinsko življenje, ga v času doraščanja ni poznal. Oče mu je bil skromen, trd obrtnik — pozlatar, mati pa mu je med srednješolskim študijem umrla v umobolnici na Studencu.

Ko je prišel leta 1918 iz Trsta na ljubljansko realno nadarjeni Branko Jeglič in ustanovil literarni krožek Kres, je tudi Košak začutil potrebo, da se v njem uveljavi. Mōra suhoparno, šolmostrsko podajanih realij je postajala znosnejša, ko se je v znamenju Ivana Cankarja, ki so ga kresovci šteli za svojega duhovnega brata, saj je petindvajset in več let pred njimi tudi on trpel in sanjal po istih mrkih učilnicah in pustih hodnikih, udeleževal Kresovih sestankov. Vendar je bil takrat še plah — in kolikor se spominjam — je bolj sprejemal kakor dajal. Po maturi se nam je izmuznil v Zagreb študirat gozdarstvo. Tačas je Lepa Vida prinesla prve njegove literarne prispevke. Po prvem šolskem letu se je sestradan, a bogat z izkušnjami vrnil ter se vpisal na slavistiko in značilno je, da ga je takrat enega izmed redkih posebno veselila ruščina, četudi nikakor ni kazalo, da si bo kdaj z nje poukom služil kruh. V slovenskem seminarju, ki ga je profesor Prijatelj napravil za »domače ognjišče«, pravzaprav pa za nekakšen parlament nazorsko sicer različno opredeljenih, vendar k istim kulturnim idealom težečih svobodnih duhov, se je še tesneje zblížal s tistim krogom, ki ga je razgibavala na vse strani razdajajoča se Kosovelova osebnost. Tako je postal aktiven član literarno-dramatičnega krožka Ivan Cankar. V njem je bral pesmi, predaval, se udeleževal debat ter vzpostavil zvezo s šentjakobskim gledališkim odrom — le-temu je bil nekakšen dramaturg — da je prišlo do prve krožkove javne manifestacije dne 9. in 10. novembra 1925.

Po Kosovelovi smrti je organizacijsko pomagal izdati njegovo pesniško zbirko in postal je sourednik Mladine oziroma kasnejše Svobodne Mladine. Ob istem času je bil tudi sourednik clevelandsko-ljubljanske revije Novi Čas. Bolj kakor poezija, ki se je kmalu izvila ekspresionizmu in se usmerila v socialni realizem — njegove pesmi in črtice so predmetne, stvarne, brez metafor in zvonkljanja z besedami — mu je ležala publicistika in kritika. Če danes prebiram njegove članke, vidim, kako se je njegova misel zmerom bolj čistila in ostrila. Vedno odločneje je razgaljal grehe naše kulture in politike, boreč se za slovensko univerzo, za Slovensko akademijo in Narodno galerijo — zaradi obrambe slednje in napada na Sokola je prišel na zatožno klop in za teden dni v zapor — za ozdravitev razmer v Narodnem gledališču, za demokratizacijo kulture, pa zoper integralno jugoslovenstvo, Orjuno, korupcijo in breznačelnost.

Medtem si je po opravljenih izpitih priboril skromen košček kruha kot kontraktualni suplent na gimnaziji v Murski Soboti. Zaradi posredovanja med srbskim književnikom Jovanom Popovićem in sodelovanja v almanahu jugoslovanske socialne lirike *Knjigi drugova*, ki se je končalo s preiskovalnim zaporom v Veliki Kikindi, so ga prevneti hlapci šestojanuarskega režima vrgli na cesto. Šele čez nekaj časa je spet postal suplent, in sicer v Mariboru, potem pa profesor na Tehnični srednji šoli in Ljubljani. Idejno pripravljen na usodne dogodke se je 1941 po mobilizaciji in vojaškem zlomu stare Jugoslavije prebil domov in se takoj vključil v Osvobodilno fronto. Zvečer 10. oktobra 1942 so ga po izdaji domačih kvizlingovcev aretirali italijanski kvesturini in ga prignali v zapor šentpeterske vojašnice. Naključje je hotelo, da sva se v zvezi z isto rečjo znašla v isti celici. Dva dni nato sva popoldne ostala v celici sama in se pogovarjala o položaju. Pravil mi je, da so mu znanci s policije namignili, naj se umakne na osvobojeno ozemlje, toda čut odgovornosti do najbližjih, ki jih ni hotel izpostavljati fašističnemu divjanju, ga je od tega odvrnil. »Teško, če se bomo izvili. Morebiti nas pošljejo v internacijo, v najboljšem primeru pojdemo v konfinacijo, če nas obsodijo na zapor, tako ne bo trajalo celo večnost, glave pa si moramo rešiti« — tako nekako sva tisto nedeljo končala pogovor. Naslednjega dopoldneva sva si pri dvoriščnih vratih na hitro segla v roke, kajti med sprehodom so me poklicali in me premestili v policijski oddelek bolnišnice. V torek, 13. oktobra, kmalu potem ko so pred Natlačenovo vilo pobili 24 talcev, so ga karabinjerji vklenjenega prepeljali v belgijsko vojašnico. Tam se je zavedel svojega položaja. Na kariran listek, iztrgan iz beležnice, je s svinčnikom napisal ženi, nedoletnima sinovoma in prijateljem 35 besed v slovo. Po pravici je prišlo to poslovilno pismo v svetovno antologijo *Lettere di condannati a morte* (Torino, 1954). Toda nič manj zgovorno kakor vsebina te zaradi skrajne preprostosti tako presunljive poslanice govori sam rokopis. Med papirji še iz časov Lepe Vide hranim nekaj njegovih listov in pisava na njih je drobna, nekam živčna in zbita. Tu pa je za čudo čista, jasna in mirna. Kakor je bila mirna njegova roka, ko je skoraj risarsko postavljala črko k črki, tako spokojna sta morala biti tistih nekaj ur pred smrtjo tudi njegova misel in srce. Kako brez moči smo, kadar hočemo vnikniti v duhovni in duševni svet sočloveka, ki telesno zdrav in pri polni zavesti gleda smrti v oči, in kako blede nam morejo besede posredovati takšno doživetje! Ko se poskušam vživeti v Vinkovo duševno stanje, ki govori iz njegovih poslednjih vrstic, se mi kaže še neprimerno bolj čist, pošten in plemenit, kakor se mi je razodeval v najrazličnejših življenjskih položajih v več ko dvajsetletnem intimnem prijateljskem občevanju. Koliko junaškega zatajevanja, samodiscipline in volje je bilo treba, da bi dopovedal tistim, ki bodo brali njegovo oporoko, kako moraš sprejemati tudi najdražjo žrtev in kako se je treba vesti, kadar je bolečina najhujša. Takšen je naslednje jutro omahnil s prestreljenim srcem v gramozni jami.

V Slovenskem zborniku 1945 je razen njegovega zadnjega pisma objavljena tudi fotografija osmih talcev, ki so jih fašisti dne 14. X. 1942 ustrelili v gramozni jami blizu Žal. Prvi, najbližji v tisti strašni vrsti je brez dvoma Vinko Košak. Spet leži, pa ne oprt na komolec med cvetočo travo, pač pa togo zleknjen na golem produ. Njegove oči so spet priprte in okrog usten je spet nasmeh, vendar kako tuj nasmeh! Z bolečino zapiram knjigo, da bi mi izginila izpred oči ta strašna, skoraj nerazumljiva podoba, pa ne more in ne more utoniti v pozabo... Bil je eden tistih predragocenih ljudi, ki bi nam danes, v cvetu svoje moškosti, lahko in radi še toliko dali.

O NASTANKU »KAPLANA MARTINA ČEDERMACA«

O nastanku »Kaplana Martina Čedermaca« in o vsem, kar je s to knjigo v zvezi, sem v odlomkih že pisal. Vsaj dvakrat. A menda nisem povedal vsega. Morda je prav, če na tem mestu obnovim, kar je bilo povedanega, dodam, kar je bilo zamolčanega, ker se mi trenutno ni zdelo važno, in združim v celoto.

V dobi med obema vojnama je bila za pisatelja, ki je pisal in izdajal knjige v Italiji, največja ovira v tem, da se je moral omejevati v izbiri snovi. Vsako delo, ki se je dotikalo žgočih vprašanj naše narodne manjšine, bi zadelo na občutljivost fašistov in bi bilo zaplenjeno. Zaplembi pa bi sledile neprijetne posledice za pisatelja in založbo. To sem živo občutil na svoji koži. V moji neposredni okolici pa so se godile stvari, ki so vpile po umetniškem oblikovanju, a sem tvegale nekaj črtic in novel, ki sem jih tiskal pod izmišljenimi imeni na drugi strani meje.

Končno sem se odločil, da napišem daljši tekst iz življenja primorskih Slovencev pod fašizmom. Izbiral sem snov. Nekaj časa sem se pečal z mislijo, da bi opisal usodo slovenske učiteljske družine v novih razmerah. Toda spremeljati bi jo bil moral na njeni premostitvi v notranjost Italije, vseh tegob tistega življenja pa nisem poznal dovolj do podrobnosti. Drobec tega načrta in razmišljanja je novela »Na prelomu« in črtica »Pismo«. Končno sem se odločil, da napišem tekst o preganjanju slovenščine v Beneški Sloveniji, ki je imelo boleč odmev tudi med Slovenci na Goriškem, zakaj bilo je zanje opomin: tudi vi pridete na vrsto. Ta snov me je živo zamikala še posebno zaradi tega, ker so bili beneški Slovenci v veliki večini zvesti italijanski državljanji, četudi niso zatajili svojega materinskega jezika in jih je zato preganjanje civilnih in cerkvenih oblasti tembolj tragično zadevalo.

Da narišem čimbolj zvesto umetniško podobo hudega časa in razmer tiste okolice, sem se vozil v beneške vasi. Takrat ni bilo tako, kot je danes, poznal nisem nobenega narodnozavednega laika, ki bi mu lahko zaupal. Trkal sem na vrata nekaterih kaplanov, ki so službovali v majhnih duhovnijah šent-petrške fare ob Nadiži. Eden izmed njih, ki ga ne morem imenovati, ker še živi, mi je dal obilo dragocenih podatkov. Opisal sem njegovo duhovnijo, njemu so ponujali denar, če zataji svoje stališče, on je nesel v temni noči katekizme v neko samotno cerkev, da jih reši pred zaplembo, njega so opozorili domačini, da ga iščejo fašisti in je nato v noči pobegnil skozi samote pred nadškofa, s katerim je imel opisani razburljivi pogovor. Brez teh podatkov bi bila knjiga težko tako živa in resnična. Vendar bi se motil, kdor bi mislil, da sem po tem možu povzel tudi vnanjo podobo Čedermaca. Bil je precej mlajši od mojega junaka. Povzel sem jo po starem kaplanu iz Landerja, ki je bil medtem že umrl. Nekaj let prej sem ga bil obiskal v njegovem župnišču, pomenkovala sva se v dimu za ognjiščem, kjer je imel v zidni vdolbini svojo skromno knjižnico. Pri pisanju mi je bil pred očmi tudi pesnik Ivan Trinko, ki sem ga večkrat obiskal v Vidmu in mi je tudi dal mnogo gradiva. Opis, kako se je v Čedermacu prebudila narodna zavest, je bil njegovo osebno doživetje. Razen intimnih doživljajev so vsi dogodki v knjigi resnični, doživel jih je ta ali oni, le da sem jih strnil okoli osrednje osebe.

Naj dodam še to podrobnost, da sem knjigo pisal pol leta, četudi ne nepretrgoma, a zadnji mesec sem delal skoraj cele noči. Roman (ali je to roman?) sem najprej pisal v prvi osebi, a ko sem bil že skoraj na koncu, sem prešel na tretjo osebo. Spoznal sem, da v prvi osebi ne morem vsega povedati, vsaj ne tako, kakor bi rad.

Ko sem roman pisal, sem bil v neprestani živčni napetosti. Na znotraj in na zunaj. Bojeval sem se z aktualno snovjo, ki se tako rada upira umetniški obliki. Hkrati sem se bal hišnih preiskav. Ko je bil prvi zapis pred menoj, me je obiskal karabinjer, listal po rokopisu in se na srečo zadovoljil z izjavo, da pišem neko ljubezensko zgodbo. Za nekaj časa sem rokopis skrtil, četudi to ni bilo več potrebno. Ko sem izvedel, da je tipkopis po skrivni poti srečno prišel v Ljubljano, sem rokopis, ki sem ga dotlej za vsak primer skrival v podstrešju, vrgel v ogenj. Da so italijanske oblasti vsaj slutile, kdo je avtor knjige, ki je bila takoj prepovedana, sem spoznal po nejevolji, ki mi jo je posledaj kazal kvestor, dasi mi knjige nikoli ni očital. Ni imel dokazov. V veliko zadoščenje mi je bilo, da je bila to morda prva slovenska leposlovna knjiga, ki je zbudila splošno pozornost tudi med beneškimi Slovenci. Žal, da je v veliki meri še danes aktualna.

Jože Šifrer

PODOBA TONETA ŠIFRERJA

Težko je pisati o bratu. Človek kmalu postane oseben in nestvaren. Toda potrudil se bom in skušal podati o njem kar se da objektivno sliko.

Sorško polje s svojimi ravnimi, skrbno negovanimi njivami, s poraščenimi griči na zahodu, z visokimi gorami na severu in z odprtino na južnovzhodni strani, kjer je slutiti slovensko prestolnico, je dobrega pol stoletja po Jenkovi smrti spet rodilo svojega intimnega izpovedovalca. To je bil Tone Šifrer, pesnik, pripovednik, esejist, kritik in — talec. Težko je reči, kaj je bilo pri njem bolj značilno: prisluškovanje sebi in naravi, široki zamahi epskega oblikovanja, kritičnost in prodornost misli ali odpor do fašizma. Gotovo pa je eno: vse to je izviralo iz njegove tesne povezanosti z domačo zemljo in s slovenskim ljudstvom, ki ga je dobro poznal in globoko ljubil in ki mu je namenil vse svoje sile. »Ne smem še umreti,« je dejal v začetku okupacije, ko ga je minila prva potrlost, »zakaj še mnogo nameravam dati Slovincem.«

Doma je bil v Žabnici, v dolgi vasi ob vznožju gričev, ki se vlečejo od Jošta na severu do Osolnika na jugu. Bil je drugi od sedmih otrok. Čeprav je njegov oče lastnik precejšnjega kosa zemlje, je moral vendar v času gospodarske krize v desetletju pred vojno občutiti tradicionalno revščino slovenskega študenta. Nekoliko manj v Kranju, kjer je obiskoval gimnazijo, precej pa v Ljubljani, ko je od 1931 do 1936 na univerzi študiral slavistiko. Bil je miren, nekoliko vase zaprt mladenič, občutljiv in poln erotičnega hrepenenja. S seboj v Ljubljano je prinesel živo željo po izobrazbi in delavnost kmečkega človeka, trdno nacionalno zavest ter tenak posluš za kulturna in svetovno-nazorska trenja, ob katerih je naša napredna inteligenca pred vojno zorela v revolucionarje in mučenike. Pridno je študiral, dobival pri izpitih najboljšee ocene, svojim znanstvenim ambicijam pa ni mogel nikdar popolnoma zadostiti.

Skušal je dobiti štipendijo za študij v Pragi, a Češko je zasedel Hitler. Po posredovanju prof. Ramovša naj bi bil šel na graško univerzo za lektorja slovenskega jezika, toda Avstrijo je zasedel Hitler. Po končanem študiju je bil skoraj tri leta brez posla. Pri starojugoslovanskih režimih ni bil priljubljen, predvsem pa ni imel zvez, niti jih ni iskal. Končno je dobil službo suplenta na ptujski gimnaziji, od koder je bil po dveh letih premeščen v Mursko Soboto, a že nekaj mesecev po premestitvi je bil ob službo, zakaj Jugoslavijo je zasedel Hitler. Prav fatalna smola, ki ga je spremljala do zadnjega dne.

Šifrer spada v krog tistih mladih intelektualcev, ki so sicer spoznali nevezdržnost razmer pred zadnjo vojno, niso se pa dokončno opredelili, ne za družbo in ne proti njej. »Zapustili so stari svet in stali na pragu,« kakor je zapisal Juš Kozak v uvodu k Šifrerjevi knjigi Kmet in stvari. A take je revolucionarna vihra najprej pregazila. Šifrer je le počasi zorel v književnika. Od njegovega prvega pesniškega poskusa, ki je bil objavljen v Zvončku, pa do pesniškega nastopa v Ljubljanskem zvonu je preteklo celih trinajst let. Vmes pa temeljit študij, diplomsko delo o Čopu in Prešernovem Krstu pri Savici, ki je bilo objavljeno v Zvonu in je v slavističnem znanstvenem svetu zbudilo precej pozornosti, ter nekaj književnih recenzij in esejev. Ko je pod psevdonomom Jern Ledina poslal svoje prve pesmi Zvonovemu uredniku, mu je bilo sedemindvajset let. Ob svojem nastopu je bil torej zrel kot človek in v precejšnji meri tudi že kot umetnik. Kaže, kot da bi se bil naenkrat odprl vrelec, ki se je dolga leta pretakal po njem. Že istega leta je v Zvonu objavil tudi prvo novelo Martinovo poletje, ki sicer še kaže nekatere hibe, a že izpričuje obetajoč Šifrerjev epski dar. Odtlej je bil stalni sodelavec te centralne literarne revije, sodeloval je s pesmimi, s prozo in z esejmi prav do poloma stare Jugoslavije. S svojim umetniškim delom je Šifrer zvesto izrazil določeno barvo časa, v katerem je živel. Razen v nekaterih novelah, ki jih je njegovemu persu narekoval spomin na mladost ali pa očetovo pripovedovanje, je v Šifrerjevih verzih kakor tudi v njegovi prozi razločno čutiti razrvanost dobe in neuravnovešenost v avtorju samem, prav često pa tudi strah pred viharjem, ki bo prišel in za katerim preži smrt. »Strahov in obupa smo polni za dne. / Življenje, lepota — dva daljna svetova, / naše tihe besede o smrti kriče.«

Le zemlja je še bila, kjer je utegnili najti tolažbo. Ta zemlja, ki jo je prav do konca pomagal obdelovati in ji je posvetil svoje zadnje in najboljše delo Kmet in stvari. Delo je nastalo že med okupacijo, zato je razumljiva Šifrerjeva nežna strast, s katero se je tu vračal k zemlji. Ta mu je pomenila vir vsega in zatočišče pred vsem, bila mu je večna vrednota, ki v bistvu nikdar ne menja svojega lica kot oblast na njej.

Hitlerjev napad je Šifrerja našel v uniformi. Bil je pripravljen za boj, saj je dobro vedel, za kaj je šlo. Toda jugoslovanska armada se je razšla in tudi Šifrer se je nameril domov. Zdelo se mu je, da se je podrl svet. Bil je popolnoma obupan, tako kot dotlej še nikoli. Le polagoma si je toliko opomogel, da je spet prijel za kmečko delo in za pero. Najbrž je zdaj njegova pesem postajala uporna, borbena, saj mu drugega ni več ostalo. Pesmi je skrbno skrival, zakaj Nemci so za vsako malenkost brskali po hišah. Te pesmi bi bile gotovo pokazale spet nov obraz Šifrerja umetnika, a jih ni nihče dobil v roke, zanje vemo le po njegovem pripovedovanju. Lotil se je tudi romana. Ozrl se je nazaj na svoja službena leta in na malomeščansko okolje, v katerem je takrat živel in s katerim se spričo svoje demokratično-kmečke miselnosti ni mogel nikdar ujeti. Toda roman je ostal nedokončan.

Začetki partizanskega gibanja so mu spet vlili morale in poguma. Ni še vse izgubljeno. To spoznanje mu je bilo kot deska razbite ladje in krčevito se ga je oprijel. Kmalu je prišel v stik z nekaterimi vaškimi aktivisti in v ilegalnem protifašističnem delu je na novo zaživel. Pobiral je denar za partizane, širil Slovenskega poročevalca, kjer je mogel z začudenjem brati: Veš, poet, svoj dolg... Pozimi 1942, bilo je 19. februarja, se je pred hišo ustavil gestapovski avtomobil. Organizacija, v kateri je delal Šifrer, je bila izdana. Povprašali so po Antonu Šifrerju. Sestri, ki ga je poiskala, je mimogrede z gotovostjo povedal: »Če me bodo aretirali, potem se ne bomo več videli!« Slutnja, ki se mu je že tolikokrat prej pritihotapila v pesem! Dva meseca je bil zaprt v Begunjah, nato pa so ga med petdesetimi talci odpeljali v Mauthausen. Po poročilu Rdečega križa je bil ustreljen 20. aprila 1942, ko mu še ni bilo enaintrideset let. Gotovo mu je tiste dni prišel na utrujeno misel lastni verz: »Naše tihe besede o smrti kriče.«

Matej Bor

KAKO SEM PISAL »PREVIHARIMO VIHARJE«

Ravnokar sem prebral veliki roman Irwina Shawa »Mladi levi«. Ta mogočna vizija o človeštvu, ki se je uničevalo v drugi svetovni vojni, skozi katero se vera v človeka plaho, vendar pa vztrajno in trdovratno prebija čez vse strahote, ki to vero demantirajo, smešijo in postavljajo na laž, me je tako prevzela, da bi zdajle dosti rajši pisal o nji kakor o svojih pesmih iz leta 1941—1942. In vendar mi je dal Irwin Shaw iztočnico za te vrstice. Njegov roman se zaključuje tako, kakor se moje takratne pesmi začenjajo. »Človeška bitja morajo zavladati na tem svetu!« je vpil mladi Noah, ameriški frontni vojak židovskega porekla, ko je nazadnje le bruhalo iz njega vse, kar je bil hladno zaril globoko vase in fanatično zatiral toliko mesecev. »Človeška bitja!« je vpil z okornim jezikom, piše Irwin Shaw, ko da bi mu ti dve besedi pomenili čarovni urok zoper smrt in žalost, rahel in neprebojen ščit za sina in ženo, bogato plačilo za smrtno grozo zadnjih let, obljubo in poroštvo za prihodnost...

In ravno takrat mu je grlo prestrelila kroglja iz schmeisserja nemškega desperada...

Tudi osemindvajsetletni suplent kočevske gimnazije Vladimir Pavšič bi bil rad leta 1941 zavpil tako na glas kakor mladi Noah, pa tega ni smel... Vendar tisti krik, ki ga je potlačil globoko vase, je le moral na dan, sicer bi se v njem razrasel in ga ohromil. Iz takega razpoloženja so nastale njegove prve uporniške pesmi. »Svetu zavlada človek, ne jeklo, zločin, motorizirani umor.« In šele potem, ko je izkričal, kar je moral izkričati, je lahko postala njegova beseda bolj mirna, tiha in ubrana.

Vendar, če se ne motim, ste želeli, da bi povedal nekaj besed o okoliščinah, v katerih je nastala in bila natisnjena moja zbirka »Previharimo viharje«.

Torej na kratko: vso zbirko sem napisal (nekako od julija 1941 do januarja 1942) v Ljubljani, in sicer v Cerkovi ulici za Bežigradom, kjer so se moji starši nastanili, ko so se kot pregnanci prebili v Ljubljano. Pisal sem jih v sorazmerno ugodnih okoliščinah, prve mesece v kuhinji našega enosobnega

kletnega stanovanja, sedeč na železni postelji, ki mi jo je dal Juš Kozak, kasneje, ko smo se preselili v pritličje, pa kar v dobro zakurjeni sobi, ki sva si jo delila s svakom prof. Stanetom Miheličem.

Razpoloženje, ki me je takrat navdajalo, je bilo izjemno. Mislim, da sem se moral zdeti svoji mami, ki mi je kuhala črno kavo in se zaskrbljeno ozirala vame, ko sem sedel nad svojimi papirji, pa očetu, ki nam je poln sovraštva do fašistov prinašal kdo ve od kod ilegalno literaturo, in vsej naši družini zelo čuden. Suh, slabo obrit, zamaknjen, odsoten, vročičnih oči. Navzlic temu pa so storili vse, da bi lahko svoje delo opravil čim bolje in čim bolj varno. Prepisovali so mi pesmi z velikimi črkami, da bi ne bilo mogoče prepoznati rokopisa, če bi prišel v roke policiji, tuhtali, kam naj svoje papirje skrijem, kako naj jih prenašam po mestu, kako naj jih spravim v tisk itd. Pri tem so pokazali veliko vneme in iznajdljivosti. Med drugim smo ugotovili, da so zeljne glave, če jim skrbno izrežeš kocen in jih malo izdolbeš, zelo primerno skrivališče za poezijo — pri tem je padlo tudi nekaj dobrih dovtipov na moj račun, saj so se ponujali sami po sebi. Za primer nenadne preiskave pa smo izumili nekaj drugega. Poleg mene ob peči so ležala bukova polena. Eno od teh je Stane s svedrom navrtal, tako da bi lahko jaz, če bi se zelo mudilo, spravil manjši rokopis vanj in ga s posebnim zatičem zamašil. Spričo vseh teh ukrepov sem se počutil precej varnega. Tako varnega, da me je sčasoma postalo sram. Jaz sedim tu v topli sobi in pišem partizanske pesmi, oni, ki so jim namenjene, pa prezebajo po hostah. Tako sem si očital. In da bi si potolažil vest, sem jo nekega lepega dne decembra 1941 mahnil na Dolenjsko, da prebijem vsaj nekaj časa skupaj s partizani. Izkazalo se je, da je bil moj izlet v Turjaško četo — poveljeval ji je moj stari prijatelj Dolf Jakhel, ki je kmalu zatem padel — zame zelo koristen. Ko sem se vrnil v Ljubljano, sem napisal vrsto novih pesmi, ki bi jih nikoli ne bilo, če ne bi bil preživel nekaj časa s partizani tam doli v gozdovih blizu Turjaka. In še nekaj je bilo zame zelo pomembno: imel sem prvi recitacijski nastop v partizanih, pri temperaturi 30° pod ničlo, in sicer v brlogu, izkopenem pod zemljo, pokritem z debelo plastjo snega. Prebral sem jim skoraj vse svoje pesmi in šele ko sem končal, sem opazil, da mi je med branjem stlel ves rokav suplentskega suknjiča. Ta svoj obisk v Dolfovi četi sem po svoji vrnitvi v Ljubljano opisal. Mislim, da je bila to ena prvih, če ne kar prva reportaža o partizanih. Izšla je v »Slovenskem zborniku«, ki ga je uredil Juš Kozak, leta 1942. V tem zborniku je bila objavljena tudi moja prva uporniška pesem — ali dve, ne spominjam se več.

In zdaj še nekaj besed o tem, kako je bila moja zbirka »Previharimo viharje« objavljena.

Mislim, da sem jo uredil in oddal v začetku februarja 1942. Potlej sem čakal dober mesec, kaj bo z njo. Še preden sem dobil odgovor, sem srečal v tramvaju enega svojih znancev, mlajših literatov, ki mi je skrivnostno šepnil, da je ravnokar imel v rokah mojo zbirko in da mu je kar všeč. Razumljivo je, da sem se spričo tega začudil. Od kod ve, da sem avtor zbirke jaz? Prav pošteno me je zaskrbelo. Zato sem s svojim prijateljem prof. Robertom Kumpom, ki mi je tiste čase stal zvesto ob strani, sklenil, da bom ravnal zelo energično. Obiskal sem tri, štiri literate, ki jim je prišlo na uho, kdo je avtor še nenatisnjene zbirke »Previharimo viharje«, in jih, čeprav smo bili že stari znanci, zelo neljubeznivo opozoril, da ne bi bil rad brez glave, ker so brez glave oni in ne vedo, da se o literarnih zadevah, kakor je moja, zdaj ne čenča po kavarnah kakor svoje dni pred vojno. Vendar pa stvar ni prišla na dan, niti potem, ko

je bila zbirka že natisnjena. Da sem jaz njen avtor in da je moj psevdonim Matej Bor, so okupatorji izvedeli šele po italijanski kapitulaciji, ko je Izvršni odbor OF preko radia »Svobodna Jugoslavija« objavil ilegalna in legalna imena članov SNOS, med njimi tudi moje. Vseeno pa sem se, vse dokler nisem zapustil Ljubljane in odšel v partizane, počutil zelo zelo slabo. Kakor na barki, ki ji moraš vedno znova mašiti luknje, da ne bi vdrla voda vanjo. Moj prijatelj Kump je namreč vsak tretji dan prišel s kakšno hudo razburljivo novico. Ta in ta je rekel, da mu je ta in ta ženska povedala, da ve, kdo je avtor zbirke »Previharimo viharje«. Namreč jaz. Jaz sem ga poslušal in majal z glavo, Robert pa jo je mahnil po Ljubljani in vedno znova luknjo v moji barki tako ali drugače zamašil.

Vendar dovolj o tem. Mogoče bo koga zanimalo še to, kako sem prišel do svojega psevdonima. Spet je bil vmes Robert Kump. Privihral je k meni in mi povedal, da moram nemudoma izbrati psevdonim, ker se strašansko mudi — nekdo je namreč dejal, da moja zbirka ne sme niti en sam dan več ležati v predalu ali kjer je že ležala. Tako sva se z Robertom napotila tja za Savo in ugibala, kakšen psevdonim bi bil najprimernejši. Nazadnje sva se odločila, naj bo Bor. To pa zato, ker je bor žilavo, odporno, pa vendarle nekam otožno drevo, ki raste povsod in mu vihar zlepa ne pride do živega. Ime Matej se nama je zdelo primerno, ker je arhaično, možato in preprosto. Šele dosti kasneje me je nekdo opozoril na to, da dobiš, če bereš ta psevdonim od zadaj naprej, cel stavek, ki se glasi: Rob je tam. To me je osupnilo, saj je znano, da so belogardisti nekaj časa pripisovali avtorstvo mojih pesmi Ivanu Robu. Po vojni sem se zanimal, ali ni bila mogoče ta čudna besedna igra, skrita v mojem psevdonimu, tudi eden izmed vzrokov tragičnega konca Ivana Roba. Zelo sem si oddahnil, ko sem izvedel, da to ne drži. V obtožnici zoper Ivana Roba ni besede o tem, da bi bil on Matej Bor.

Zbirka »Previharimo viharje« je izšla v dveh izdajah. Najprej v ciklostilu, nato pa v žepnem formatu. Obakrat jo je opremil ing. arh. Dore Mihevc. Jaz sem dobil po starem dobrem običaju deset dolžnostnih izvodov — lepih, v usnje vezanih, z zlato obrezo — honorarjev pa takrat nismo dobivali. Lepši od vseh honorarjev je bil zame odmev mojih pesmi med našimi ljudmi.

France Dobrovoljc

IVAN CANKAR IN VRHNIKA

Značilna za vse pomembnejše slovenske pesnike in pisatelje je njihova globoka ljubezen in brezpogojna privrženost domači zemlji. V njihovih delih ni najti sledu o kakem vetrnjaškem kozmopolitizmu ali odtujenosti od domačije, marveč se v njih v čudoviti skladnosti prepletajo vsi mogoči toni in barvni otenki rodne pokrajine in se združujejo v eno samo veličastno simfonijo — podobo slovenske domovine. Ta zemlja jim že v zgodnji mladosti da prve, najbolj odločilne in najmočnejše vtise obdajajoče jih stvarnosti, ki jim ostanejo neizbrisni v zavesti vse življenje. Take vtise v veliki meri oblikujejo v svojih literarnih delih, v katerih je našla svoj izraz širna, v daljo in nedosežna obzorja hiteča panonska ravan, zamišljena v svoji otožni melanholiji; veseli, radostno razgibani grički v poletnem soncu, pokriti z ličnimi vinogradi, med katerimi

se skrivajo bele golobice zidanice in domačije naših Slovenskih goric in Haloz; razrite globače vedno zelene Koroške, nad katerimi se širijo mogočni in temni gozdovi jelk in smrek; valovito gričevje srednje Štajerske, ki se počasi spušča proti jugu s širokih hrbtov pohorskih kop in Kozjaka, onstran Save pa se sprošča v prijaznih dolenjskih hribih in goricah, dokler onstran Gorjancev ne uplahne ob belokranjski Kolpi; nebotične višine planin in snežnikov, v katerih se po pesnikovih besedah razkazuje »okameneli zanos domovine«; a nazadnje bridko-grenki Kras, ki se strmo spušča preko istrskih in tržaških bregov v sinje Jadransko morje... To je zunanji okvir naše zemlje, v katerega so slovenski pisatelji položili domačega človeka, da nam pripoveduje o svojih križih in težavah, o svojim hrepenjenju in razočaranjih, o svoji prešernosti in potrnosti in ne nazadnje o svojem boju za kruh in domačijo.

Vsa ta živopisna raznolikost in barvitost domače zemlje je dobila v naših pisateljih svoje glasnike, ki ji je vsakteri izmed njih izoblikoval primeren izraz po svojem doživetju in občutju: Prešeren je v liričnem zanosu zapel doslej najmogočnejšo in najlepšo hvalnico rodni Gorenjski, domači Vrbi in njeni okolici; Janez Mencinger se v svojih spisih neprestano vrača v svoj poveljčevani Bohinj in njegove planine; Fran Levstik in Josip Stritar najrajši opisujeta idilično pokrajino okoli Velikih Lašč in njeno kleno ljudstvo; Josip Jurčič kaže v novelah in povestih rojstno Muljavo s sosedno Krko in Stično; Simon Jenko plaho, kakor da bi se bal, opeva skrivnostno razgibano Sorško polje, ki je rodilo njega in njegovo pesem; Simon Gregorčič slavi svoj planinski raj v gornji Soški dolini, kamor vse življenje romantično hrepeni nazaj, kajti le tam upa najti osebno srečo v preprostem življenju goriškega gorjanca; Ivan Tavčar z najnežnejšimi barvami slika svojo, s temnimi gozdovi zaraslo Poljansko dolino in Blegošovo kraljestvo; Janko Kersnik s krepkimi potezami riše portret gorenjske pokrajine okoli Brda in Lukovice... Tako bi lahko naštevali vse do najnovejših pesnikov in pisateljev in dobili bi skoraj popolno sliko slovenske dežele.

Cankarjevo kraljestvo pa je njegov rodni kraj — Vrhnika, ki jo je poveljčal v svojih najlepših in najznačilnejših delih. Kljub temu da je v njej živel komaj 22 let, od tega nad 8 let s presledki bivanja v Ljubljani, na Dunaju in v Pulju, je vsrkal vase vso svojevrstno lepoto Vrhnike, ona sama pa je vdahnila njegovim umetninam mehko barjanske zemlje pa tudi trdoto puste kraške skale, v čemer se v njih razodeva značilna dvojnost vrhniške pokrajine s svojimi nasprotji. Ta dvojnost se kaže tudi v Cankarjevem značaju: na zunaj včasih robot in odsekan, se spet drugič sprosti v liričnem razpoloženju, duša mu prekipeva, polna nežnih čustev in na tenko spredenih sanj. V njem je šumela mogočna pesem gozdov z Ljubljanskega vrha, z Raskovca in Planine, njihovi pesmi je prisluškoval v temačni in skrivnostni dolini Bele in Starega malna, kraški holmi nad Vrhniko so ga navdajali z melanholijo razbolele duše, pogrezal se je v tišino Velikega Močilnika, v Malem Močilniku mu je motilo zbranost edinole ptičje petje in šumljanje vode, odkrival je skrivnosti Retovja in njegovih izvirkov, sanjal je z Ljubijo pod vrbami, ki so spuščale svoje rahle veje nad temnozeleno vodno gladino. Na Čužah je deklamiral svoje prve pesmi, se opajal nad prvimi lastnimi otroškimi stvaritvami, ki so potekle iz njegovega hrepenčega srca. Tam je okušal prve slasti in bolečine mlade študentske ljubezni, ki jo je v temni, senčni Tičnici zapečatil z verzi odpovedi. Z vrha Sv. Trojice se je razgledoval po sanjajočem »mahu« tja mimo Sinje gorice, Bevk in Blatne Brezovice na Žalostno goro, Krim in Planino nad

Borovnico. Oko se mu je vse bolj in bolj ustavljalo nad Ljubljano, ki se mu je prikazovala iz dalje vsa bela in blagoslovljena v mladih, vročih sanjah. Od časa do časa je zašel v tisti skriti zaliv Ljubljanskega barja, ki sega z dolgim jezikom daleč gor do Podlipe in Razora, drugič spet se je povzpел po strmih kraških klancih na Kuren, od koder se mu je izpred cerkve sv. Miklavža odprlo obzorje na široki venec Polhograjskih Dolomitov. V ozadju je zaključeval vso mogočno sliko v lahno tančico zaviti amfiteater Kamniških Alp in mogočnih Julijcev s Triglavom. Vse to je bil svet njegovih mladostnih sanj, iz katerih je živela njegova duša.

Cankarjevi mladosti je prizvajala ta in taka pesem, od katere je bil ves opojen in z njo prežet. Lepota domačega kraja in njegove okolice mu je najprej zastrla pogled, da skoraj ni opazil revščine, ki ga je trla skupaj z njemu podobnimi malimi ljudmi na Vrhniki. Polagoma pa je jel spoznavati vso veliko razliko med seboj in tistimi ljudmi, ki so v gosposkih hišah v trgu, na Stari in Novi cesti, živeli vse drugačno, prijaznejše življenje, ki niso poznali pomanjkanja in ne skrbi za vsakdanji kruh. S spoznanjem je rasel tudi srd na krivice, ki so se mu dogajale in jih je moral prenašati hkrati z drugimi socialno zapostavljenimi Vrhničani na vsakem koraku. O tem pričajo mnoge zgodbe, ki jih je v kasnejših letih opisal v svojih novelah in povestih — pravih dnevnikih svoje težke in nevesele mladosti. Odšel je v svet in tam dokončno spoznal krivico družbenega reda, ki je dopuščal tako kričeče razlike v ekonomskih osnovah družbe. Nenadoma je občutil, da si stojita dva sovražna sveta nasproti: revščina po bajtah na Klanecu, po umazanih beznicah in žganjarnah, kjer se je zbiral sproletarizirani sesedek trške družbe, in napihnjena gospoščina v gosposkih hišah, obdanih z lepimi vrtovi in senčnimi uticami. Postal je glasnik socialno zatiranih ljudi. Njegov izredno razviti etični čut ga je prisilil, da je postal tudi odločen borec in predstavnik ljudi s Klanca, ki mu je postal simbol za občestvo socialno zapostavljenih ljudi, še več: zatiranega slovenskega ljudstva.

Cankar je silno dobro poznal vrhniške ljudi. Poglobil se je v njihovo duševnost, v njihovo psiho in način mišljenja ter čustvovanja kakor le malo-kdo. V svojih »vrhniških« novelah in povestih je naslikal celo galerijo živih postav, zajetih iz vrhniškega okolja, ki skoraj vedno prehajajo v izrazite tipe svoje vrste. Iz čisto realističnih podstav jih je dvignil na neko višjo ravnino, v kateri jih je približal splošno človeški pomembnosti. Po vzorcu živih vrhniških ljudi je Cankar upodobil svoje najbolj izdelane človeške postave, kakor je n. pr. njegov »kralj na Betajnovi«, tip brezobzirnega nietzschejanskega nadčloveka, njegov »slovenski Tartuffe« — Aleš iz Razora ali njegov monumentalni tip hlapca Jerneja, ki je postal predpodoba vseh socialno zatiranih ljudi, žejnih pravice. Pa ne samo to: celo vrsto ljudi in zgodb iz vsakdanjega vrhniškega življenja in okolja, katerih usoda in potek sta bila znana vsem Vrhničanom, je vpletel v svoje pripovedovanje in jim prav tako vtisnil neko višjo splošno človeško veljavnost. O vseh teh opisanih postavah in zgodbah vam še danes vedo mnogo povedati stari Vrhničani, morda z nekaterimi manj značilnimi in drugačnimi nadrobnostmi, toda iz njihovega pripovedovanja je razvidno, da je Cankar v svojih spisih uporabil bistvene poteze teh ljudi in dogodkov, ki jih je seveda po svoje preoblikoval po zahtevah lastne umetnosti. Samo čuditi se moramo, kako je mogel v tistih prvih dvajsetih letih svojega življenja, ko je bil bolj ali manj tesno povezan z dogajanjem na Vrhniki, v svoji zavesti nabrati toliko bistvenih črt vrhniškega značaja in pronikniti tako glo-

boko v vsakdanje dogodke svojega rojstnega kraja, ki jim je s svojo domišljivo in umetniškim oblikovanjem dal toliko pomembnost. Samo primerjajmo čudovito realistične črte, s katerimi je Cankar risal vrhniške ljudi, n. pr. v svojih povestih »Na klancu« in »Martin Kačur«, iz dobe v zadnjih dveh desetletjih preteklega stoletja. Pred nami defilira vrsta resničnih ljudi, tako verno posnetih iz življenja, da lahko postrežemo z njihovimi fotografijami. Vse te ljudi in dogodke je pisatelj seveda ovil s čarom vrhniške pokrajinske romantike, tako da jasno vidimo, kako so zrasli z domačim krajem, kako samo vrhniški so, kako jih je mogla roditi le ta zemlja.

Najlepše primere take svoje umetnosti je Cankar pokazal ob risanju svojega življenja v vrhniškem okolju. Splošno znano je, kako zvesto je prikazal življenje svoje družine pa tudi životarjenje vsega sproletariziranega kolektiva na vrhniškem Klancu. Svojega dejanja in nehanja pa ni razlagal z nekakšnim doktrinarnim ali celo statističnim dokazovanjem krivic, ki jih je moral prenašati sam in z njim vsi prezirani proletarski mali ljudje na Vrhniki. Prikazoval je razmere v konkretnih zgodbah svojega življenja, ki učinkujejo po lastni dokumentarni sili. Spomnimo se samo na čudovito plastično novelo »O prešcah«, ki je prava visoka pesem slikanja »sivega v sivem«. V gluhi pokrajini mrkega poznojesenskega razpoloženja se kaže pred nami tisti onemogli obup otrok, izgubljenih v deževnem, meglenem barju, se kaže v jasni luči tisto grozotno nesoglasje med njihovim velikim pričakovanjem nečesa lepega in med njihovim brezglasnim končnim razočaranjem, malodušnost, ki jim jo navdihuje brezoblična sivina v neskončno meglo izgubljaajočega se »mahu«, in spoznanje, ki jim ga narekuje okolje: Kam bi, mi iz močvirja? V tej zgodbi Cankar ni samo ovekovečil svojega doživljaja iz mladih let, temveč tudi tisto žalostno romanje otrok brezposelnih vrhniških delavcev, ki so ob času gospodarskih kriz ostali brez vsega in jim je bil edini izhod iz težkega položaja ta, da so pošiljali svoje otroke beračit po okoliških vaseh med kmete, ki jih krize niso tako hudo prizadejale. Drugod se pisatelj spet spominja svoje hoje v gozd po drva, motiv, ki ga je večkrat uporabil v svojih novelah. Samotna, grozljiva pot med gosto zaraslim drevjem ob plitvi vodi potoka Bele, ki skrivnostno šumi med izlizanimi skalami in kamni; globoko sredi gozda polrazpali mlin — starodavni, znameniti, a danes že popolnoma razpadli Stari malen. Sredi morja zelene narave obidejo osamelega otroka samomorilne misli. Zanje pač ni vzrok samo kos časopisnega papirja z zgodbo o samomorilcu, ki ga slučajno najde na svoji poti. V otrokovih težkih mislih je le spoznanje o nesmiselnosti lastnega življenja v revščini, ki tišči nanj kakor ogromna, silna butara, ki je ne zmorejo šibka pleča proletarskega, sestradanega bitja, živečega v neprestanem pomanjkanju in bedi. Ta zgodba iz Cankarjeve »Nine« je gotovo ena najbolj pretresljivih, kar jih je kdaj napisal.

Dolga je vrsta grenkih doživljavaev in trpkih dogodkov, ki so se Cankarju vtisnili v zavest za vse življenje izza mladih dni na Vrhniki in ki jih je opisal v mnogih novelah. Vse te zgodbe so bile glasen protest proti socialnemu zapostavljanju proletarskega otroka, bile so klic po pravičnosti, trkanje na človeško vest, da je treba odpraviti nevzdržne razmere in s tem tudi tisti socialni red, ki jih dopušča. Njihovi opisi so tako prepričljivi, umetniško dognani do natankosti, da svojega cilja niso mogli zgrešiti. Zato bo slovenski mali človek, slovenski proletarec videl v Cankarju svojega največjega zagovornika in največjega borca za dosego socialnih pravic v kapitalistični dobi slovenske zgodovine.

FILMSKO VZGOJO V NAŠE ŠOLE

Najprej kratko pojasnilo: v tem razmišljanju je izvzet šolski film kot avdio-vizualno učno sredstvo, katerega vrednost je že zdavnaj soglasno priznana. Gre za stališče do celovečernega filma, ki je ali pa ni umetnost — odvisno od denarnih očetov filmskih velepodjetij in od filmskih ustvarjalcev.

Namesto uvoda naj spregovorijo mladi ljudje sami! Citati so vzeti iz gradiva, nabranega pri širši anketi med srednješolsko mladino. Pripravili smo jo v zvezi s predavanjem »O potrebnosti ali nepotrebnosti filmske vzgoje naših mladih ljudi ter o nekaterih oblikah filmskovzgojnega dela v sedanjih razmerah v šoli«. Predavanje je bilo vključeno v delo večdnevnega seminarja za prosvetne delavce, ki so se zbrali konec preteklega leta v Ljubljani, žal v premaxhnem številu. Na vprašanja smo dobili mnogo presenetljivih, obširnih odgovorov.

»V šoli si želim filmske vzgoje zato, ker je zdaj film na višku, mi pa o njem malo vemo. Največkrat ne ločimo dobrih in slabih. Smejemo se tam, kjer bi se ne smeli smejati, in jočemo, kjer ne bi smeli jokati. *Film je okno v svet in mi pomembno dopolnjuje splošno izobrazbo ter kulturno razgledanost*« (17 let, TSS Ljubljana). »Iz srca si želim v šoli filmske vzgoje. Še vedno gledam filme z očmi laika, nekritično. Vem, da ni dovolj, če poznam vrsto filmskih igralcev in celo podrobnosti iz njihovega življenja. Kolikokrat je bila n. pr. poročena Ava Gardner in kolikokrat Ingrid Bergman. Ne sklepam samo po sebi, ko trdim, da mi je vse drugo o filmu — recimo scenarij, režija itd. — španska vas. Pomagajte nam, sami si ne znamo pomagati« (17 let, TSS Ljubljana). »Filmsko vzgojo si želim v okviru rednega pouka. Krožki, ki nam jih nekateri priporočajo, ne pritegnejo vseh dijakov. Vsaj dvakrat na mesec si želim po eno uro filmske vzgoje. Zamišljam si jo kot pogovor med profesorjem in dijaki. Ni nujno, da je to profesor za slovenščino — pravzaprav se najlepše pomenimo z razrednikom... Profesorji bi nas uvajali v osnovno razumevanje filmske umetnosti: nastanek in zgodovino filma, sestavne dele filma, različne zvrsti filmov itd. Obenem si dijaki želimo biti 'na tekočem'« (18 let, TSS Ljubljana). »Filmsko vzgojo v šoli si želim v obliki sistematičnih predavanj in pogovorov. Ne bi pa želela, da bi ves čas govoril samo profesor. Želim si izmenjave različnih mnenj — mi mladi gledamo na nekatere stvari drugače kot odrasli ljudje« (16 let, SVŠ Ljubljana). »Filmska vzgoja bi si morala utreti pot v šolo. Vendar ne bi bilo priporočljivo, da bi jo ocenjevali kakor druge predmete. Kakor nas zdaj zanima, bi nas v primeru ocenjevanja in guljenja za ocene ta predmet odbijal, kot nas zdaj marsikateri« (16 let, SVŠ Ljubljana). »Želim si, da bi vsaj eno uro na teden posvetili filmu. Če drugo ne, bi pretresli vsaj tekoči filmski spored, da bi dijaki, ki še ne znamo pravilno presojeti, po nepotrebnem ne zapravljali časa in denarja« (17 let, TSS Ljubljana).

Teh citatov je morda preveč, toda pri pazljivem branju odkriješ pri vsakem izmed njih nekaj novega, hkrati pa skupno osnovno ugotovitev: filmsko vzgojo si mladi ljudje želijo kot sestavni del splošne izobrazbe, splošne estetske vzgoje. Druge misli iz citatov pa lahko uporabimo vzgojitelji za izhodišče pri sestavljanju programa in pri določanju metode dela na tem področju.

Resnost, s katero so anketirani srednješolci v eni sami šolski uri obravnavali postavljena jim vprašanja, nas nekako pomirja in razveseljuje, saj preradi podvomimo o njej, posebno ob neuspehih pri učenju. Tu pa se srečujemo s samokritičnostjo in zahtevnostjo, z željami, o katerih ne moremo podvomiti in nad njimi brezbrizno zamahniti z roko.

Medtem ko smo se pri nas več let ustavljali ob vprašanju, ali je filmska vzgoja potrebna ali ne, posebno še v šolah, in do danes navkljub močnim, pre-

pričljivim razlogom še nismo enotnega mišljenja, se drugod po svetu že uveljavljajo najrazličnejše bolj ali manj pozitivne metode v tej smeri estetske in kulturne vzgoje mladega človeka. Znano je na primer delovanje številnih otroških in dijaških filmskih klubov v zahodnem svetu, znani so »preventivni« ukrepi katoliške, protestantske in drugih cerkva, ki na vidnem mestu analizirajo tekoče filmske sporede in usmerjajo ogled filma s pripombami za otroke in odrasle. No, dvomim, da jim to vedno uspe, toda v primerjavi z našimi zakasnelimi filmskimi kritikami imajo verjetno še vedno močnejši odmev in učinek.

Pri nas pa mnogo, da ne rečem večina, profesorjev in učiteljev še vedno meni, da množična filmska vzgoja ni potrebna. Kogar film izredno zanima, menijo, naj sodeluje pri filmskih krožkih. Preostali, večji del mladine, ki ravno tako obiskuje filmske predstave, pa naj bo potemtakem še nadalje prepuščen stihijskemu vplivu filma. In vendar je znano, da je film postal za jugoslovansko mladino — tako je pokazalo posvetovanje vzgojiteljev v Novem Sadu — za kakih 70 do 80 odstotkov privlačnejši od gledališča in knjig.

Pri tem odstotku smo skoraj zaskrbljeni, kako bi ohranili otroka in mladince za knjigo. Toda tudi tu si lahko pomagamo s filmom, kakor se to sliši čudno in za nekatere menda kar neverjetno. Iz izkušenj vem, da lahko mladega človeka prepričaš ravno v zvezi s filmom o trajni, neminljivi vrednosti klasičnega leposlovnega dela, ki ga lahko ponovno in ponovno jemljemo v roke in si vedno znova osvajamo njegove lepote. Film pa zapusti le trenutne vtise, posebej še, če ni umetniško prepričljiv, in si ga brez večkratnega gledanja ter temeljitih analiz ne moremo tako prisvojiti kot knjigo. Saj lahko govorimo o sugestivni moči jezika v knjigi ter o površnem dojetanju dialogov v filmu itd. Primerjajmo klasična dela iz svetovne književnosti in njih priredbe za filmske scenarije: le redko je film enakovreden umetniški moči knjige.

Pri nas prevladuje potemtakem nekaka mlačnost in nezavzetost za filmsko vzgojno delo, drugod po svetu pa izhajajo znanstvene razprave in študije, zrasle iz psiholoških opazovanj v zvezi z doživljanjem in podoživljanjem filma, v zvezi s potrebnostjo in metodami filmske vzgoje v šoli in izven nje. In to v deželah, kjer niti ne poudarjajo toliko zdrave, na najnaprednejših temeljih oblikovane osebnosti, kot si jo želimo v razvoju socialističnih družbenih odnosov.

Pri pregledu nekaterih tujih publikacij o filmskovzgojnem delu me je najbolj presenetila knjiga jezuita, profesorja Amgwerda iz Švice »Der Film im Dienste der Kultur und der Erziehung«. Iz tega dela je razvidna neverjetna zavzetost za uvajanje filmske vzgoje v šole — seveda na temeljih idealističnega pojmovanja življenja. In vendarle si upa pater Amgwerd citirati celó Lenina in Stalina, med drugim klasično Leninovo tezo o filmu: Izmed vseh umetnosti je za nas najvažnejši film. Naj ne izzveni narobe, če citiram eno izmed programskih ugotovitev ranjkega Pija XII. o idealnem filmu, kakršnih navaja Amgwerd več v svoji knjigi: »... Zdaj, ko je postal film za našo generacijo tako pomemben duhovni in moralni problem, ga ne morejo in ne smejo več zanemarjati vsi tisti, ki bi jim morala biti skrb za dobro mladega človeka in za njegovo prihodnost pri srcu... Isto velja za vse druge, ki se ukvarjajo z družbenimi vprašanji... Film moramo vključiti v učne načrte kot sestavni del splošne izobrazbe in kulture, kajti le tedaj bo začutila mladina v njem izobraževalni faktor in ne le golo razvedrilo... Posrečiti se nam mora, da pojasnimo mladini najosnovnejše stvari o filmu. S poznavanjem filmske abecede se bo povečalo zanimanje za kakovost filma. S kasnejšo filmsko vzgojo pa se bo stopnjevala zahtevnost mladih gledalcev... Tako bo postal film temelj za novi humanizem...«

Vsekakor zanimive misli! Zanimive v primerjavi s stališči nekaterih naših vzgojiteljev, ki še vedno ne vidijo v filmu hkrati najboljšega ali pa tudi najvarnejšega prijatelja mladine ter odklanjajo svojo pomoč ter sodelovanje pri filmski vzgoji z oportunizmom različnih stopenj. In s tem v zvezi še odgovori naših srednješolcev na vprašanje, ali so v šoli kdaj obravnavali film — kakorkoli že. Med skoraj tri sto odgovori dijakov, ki se zdaj šolajo na ljubljanskih strokovnih šolah, doma pa so iz najrazličnejših krajev Slovenije, najdeš le kakih pet, šest primerov, ki pritrjujejo vprašanju:

»O filmu nismo nikoli govorili, razen včasih pri razredničarki, ki je za to ukradla kakšno urico« (15 let, Pobrežje, Maribor). »Razrednik nas je večkrat usmerjal k pravilnemu gledanju filmov. Svaril nas je pred kavbojkami. (No, s tem se ne strinjam popolnoma! Op. J. P.) Danes sem mu hvaležna in vem, da mu veliko dolgujem« (15 let, Novo mesto). »O filmih smo govorili pri moralni vzgoji, pa bolj poredkoma« (16 let, Kranj).

Vsi drugi odgovori pa se začenjajo z nikoli. Ne pravim, da moramo te odgovore posplošiti na vse slovenske srednje in strokovne šole, vendar bi si upala trditi, da bi prevladovali tudi v primeru, če bi naša anketa zajela vso srednješolsko mladino. Za ilustracijo tega »nikoli« še dve posebni cvetki:

»Naš razrednik nam je vedno govoril, da je film pohujšljiv in neumen. Ne vem, komu naj verjamem, njemu ali mami, ki mi filme priporoča, češ da se bom iz njih naučila več, kot mi more dati sama šola« (16 let). Dostikrat smo dobili kak ukor, ker smo kljub prepovedi hodili v kino. Pri moralni vzgoji smo se morali javljati, kdo je kršil prepoved. Gledali smo lahko samo šolske filme« (15 let, Krško).

Mislim, da po vsem tem, kar lahko razberemo iz citatov, ne moremo več dvomiti o potrebnosti filmske vzgoje v šoli, posebno v višjih razredih osemletk, na strokovnih šolah in na samih srednjih šolah. Vsi, ki se danes že ukvarjamo s filmsko vzgojo mladine, smo na tem področju samouki, kajti doslej na naših višjih in visokih šolah še ni bilo predmeta, ki bi seznanjal prihodnje prosvetne delavce s problematiko filma, se ukvarjal z njegovo zgodovino, tehniko ter z njegovim idejno umetniškim poslanstvom. Izjema je, kolikor mi je znano, le Akademija za igralsko umetnost.

Že omenjeni seminar za prosvetne delavce, ki so se v glavnih obrisih seznanili s filmom glede na njegov odmev v šoli, je pokazal veliko potrebo, da bi čimprej posredovali študentom na filozofski fakulteti, vsaj na slavistiki, in na Višji pedagoški šoli primerno znanje in izobrazbo na tem področju. Dokler pa to ne bo zaživel v praksi, smo prepuščeni lastni iznajdljivosti, odvisni predvsem od dobre volje in od zanimanja za filmsko problematiko. Pomagamo si lahko s kvalitetnim filmskim tiskom, ki ga posebno v drugih republikah ni tako malo kot pri nas.¹

¹ V tolažbo naj povem, da pripravlja Zveza prijateljev mladine več priročnikov, namenjenih pedagoškim delavcem. Ti priročniki bodo postopno izpopolnili našo filmsko literaturo. Najprej izide Vitka Muska knjiga o zgodovini filma, nato zapiski Vladimirja Petriča »Teorija filma«. V posebni brošuri bo izšlo gradivo, uporabljeno na omenjenem seminarju prosvetnih delavcev. Dobrodošel, duhovit vodnik po filmskem svetu bo knjiga znanega francoskega filmskega publicista Georges-a Sadoula, ki jo prevaja France Brenk. Od že znanih filmskih revij je uporabna slovenska revija »Film«, ki nas seznanja z domačim in tujim filmom in je pri tem dovolj resna in objektivna, da se lahko zanesemo nanjo. Tudi jugoslovanski »Film danas« sodi med kvalitetne filmske publikacije. Nekaj za šolo uporabnih brošur v srbohrvaščini ima na zalogi Zveze prijateljev mladine v Ljubljani.

Kot sem že omenila, je potrebna mladim ljudem vsaj opora za pravilno presojo filmskega dela, naj bo dokumentarni ali celovečerni film, risanka ali kulturni film. Zdi se mi, da mora imeti vsak prosvetni delavec — ne samo slavist, ki mu navadno naložijo na kupe dolžnosti, da so le v daljnem sorodstvu z njegovo stroko — do neke mere izoblikovan odnos do umetnosti in tudi do filma, ki mu pravimo sedma umetnost. Zaradi človeške zrelosti, kritičnosti, okusa in vseh drugih privzgojenih in iz življenjskih izkušenj pridobljenih lastnosti, se mi zdi, lahko malone vsakdo izmed profesorjev že zdaj prisluhne zahtevam filmske vzgoje in jih začne v praksi uveljavljati tako, kot si sami mladi ljudje želijo: *Pomagajte nam, sami si ne znamo in ne moremo pomagati, ker še ne znamo presojati*. Seveda čakajo slavisti na tem področju odgovornejše naloge, kajti obenem s teorijo književnosti, obenem z razlago zvrsti umetnosti, različnih slogov itd. je potrebno spregovoriti tudi o filmu. Danes še ni izoblikovan načrt, po katerem naj bi potekala filmska vzgoja vzporedno z drugo estetsko vzgojo. Toda praksa nam sama veleva, kdaj je potrebno govoriti o filmu in kdaj bi bilo odveč ali preveč. Pretiravati ne kaže, tega nam ne bi dovoljeval niti skopi čas niti želje dijakov. Nespametno pa se mi zdi na primer zamolčati ali prezreti film, ki je trenutno na sporedu in nam morda živo ter prepričljivo ilustrira snov, ki jo pravkar obravnavamo, smo jo že spoznali ali pa jo bomo v kratkem načeli. Film Renéja Clementa »Gervaise« po Zolajevem romanu »Beznica« naj navedem za primer, kako nam lahko filmska umetnina nazorno poglubi šolsko znanje o naturalizmu. Ob koprodukcijskem filmu režiserja Latuade »Nevihta« pa lahko razpravljamo o Puškinovi noveli »Stotnikova hči«. Pri tem imamo še večje možnosti, da govorimo o vrednosti literarnega dela v izvirniku in v filmski predelavi. Morda imamo v dijaški knjižnici več izvodov te novele iz zbirke Kondor. V tem primeru lahko v razredu preberemo kak odlomek in ga primerjamo z ustreznim odlomkom iz filmske zgodbe. S tema zgledoma sem želela samo zanikati upravičenost mnenja, ki ga ne slišimo poredko: Ne moremo se ukvarjati s filmsko vzgojo, ker nismo dovolj podkovani na tem področju...

Kolikor vem, bo pripravila komisija za estetsko vzgojo pri Zvezi prijateljev mladine okvirne načrte za posamezna področja svoje dejavnosti, upoštevajoč pri tem dosedanje izkušnje, potrebe in želje mladine in tudi material, ki je že na razpolago oziroma bo kmalu pripravljen. Dotlej pa se moramo zadovoljiti z lastnim minimalnim programom na področju filmske vzgoje, kjer ne kaže več odlašati z delom in odklanjati pripravljenost mladine. Ta nas je voljna poslušati tudi po vseh teh letih, ko je bila v večini primerov prepuščena pozitivnim in negativnim vplivom filma brez vodstva in usmerjanja.

Pri tem delu neredko doživiš neverjetno zadoščenje, posebej tedaj, ko se dijaki navdušijo za take filmske umetnine, ki jih neizobraženo, povprečno filmsko občinstvo izžvižga ali sploh prezre.

Posebej bi kazalo omeniti filmske klube na srednjih in strokovnih šolah. Obiskujejo jih predvsem navdušeni občudovalci filmske umetnosti, ki se ne zadovoljujejo samo s posredovanjem pravilnih gledišč za presojo idejno umetniške vrednosti kakega filma, marveč hočejo prodreti tudi do najmanjših tehničnih skrivnosti za filmskim platnom. Zanimajo jih čudežno oko kamere, posebnosti trikov, scenografija in režija, značilnost filmske igre v primerjavi z gledališko, raznovrstne tehnike snemanja, skrivnost barvnega in ultrazvočnega filma, film in televizija itd. Vodstvo filmskega krožka opravlja odgovorno in težko nalogo, zato mora pogosto priskočiti na pomoč ta ali oni strokovnjak.

Ob koncu svojega razmišljanja bi naštela še nekaj tem, ki jih lahko uvrstimo v program filmske vzgoje: Nastanek in zgodovina filma. Specifične lastnosti in prednosti filmske umetnosti. Umetniško izrazna in vzgojna moč filma. Filmski scenarij in režija. Filmske aparature in tehnika snemanja. Posamezne vrste filmov (zgodovinski, biografski, glasbeni, revijski, kriminalni, kavbojski, limonade itd.). Vloga poučnega filma v šoli, na vasi, v medicini. Naš odnos do domačega filma. Problem koprodukcije pri nas itd. Nekatere teme bomo zmogli takoj, druge šele ob literaturi; nekatere sami, druge povabljen strokovnjak; nekatere pri rednih urah in spet druge v krožkih. Najbolj nujna in takoj izvedljiva pa je *idejna in estetska obravnava in ocena tekočih filmov*.

Zapiski

PRVA IZDAJA KOMUNISTIČNEGA MANIFESTA V SLOVENŠČINI

Znamenito delo Karla Marxa in Friedricha Engelsa »Komunistični manifest« je izšlo prvič v slovenskem prevodu v knjižni izdaji leta 1908, torej šestdeset let po prvi nemški izdaji. Naslovna stran te prve slovenske knjižne izdaje se glasi:

»KOMUNISTIČNI MANIFEST. Napisala Karl Marx in Friderik Engels. Preložil M. J-Č. Cena 40 vin. IV. zvezek knjižnice časopisa »Naprej!«. Idrija 1908. Izdala založba časopisa »Naprej!«. Tiskal Iv. Pr. Lampret v Kranju.«

Založbo časopisa »Naprej!« v Idriji je ustanovil leta 1907 Anton Kristan, tedanji ravnatelj Občnega konzumnega društva v Idriji in urednik socialnodemokratskega polmesečnika »Naprej!« v Idriji. V tej knjižnici je izšlo v Idriji in pozneje v Ljubljani 14 oziroma 16 zvezkov (dva ponatisa) raznih socialističnih spisov in brošur.

Knjižica ima 32 strani osmerke ter obsega tri predgovore, manifest komunistične stranke in tolmač tujih besed.

Prvi objavljeni predgovor sta napisala 24. junija 1872 v Londonu Marx in Engels, drugega je napisal 28. junija 1883 — nekaj mesecev po Marxovi smrti — v Londonu Engels sam, tretjega pa je napisal tudi Engels v Londonu 1. maja 1890, na dan, ko je delovno ljudstvo po vsem svetu prvič praznovalo na mednarodnem socialističnem kongresu v Parizu (1889) razglašeni mednarodni praznik proletariata — prvi maj. Ti predgovori zavzemajo nepolnih šest strani.

Manifest komunistične stranke sam obsega 22 strani knjižice. Razdeljen je tako, kakor sta ga razdelila že pisca sama: na uvod in na štiri poglavja: I. Meščan in proletarec. II. Proletarci in komunisti. III. Socialistična in komunistična literatura. IV. Razmerje komunistov do opozicijskih strank.

Na koncu je — kakor že navedeno — na dveh straneh »tolmač nekaterih tujih besed«, na katerega zaključku pripominja izdajatelj: »Upamo, da bo »Komunistični manifest« povsod z veseljem vsprejet« in navaja, da je dodan ta tolmač tujih besed z namenom, da bodo bralci knjižico laže razumeli.

To prvo knjižno izdajo »Komunističnega manifesta« v slovenščini je — po navedbi na prvi strani — »preložil M. J-Č«. Ta prevajalec je bil tedanji socialistični intelektualec Milan Jaklič. Ker nimam na voljo izvirnika, ne morem primerjati točnosti tega prevoda. Bralec pa lahko ugotovi, da je jezik za čas pred 50 leti lep, tekoč in za delovne ljudi, ki jim je bila knjižica dejansko namenjena, kar dobro razumljivo. Pri tem je treba upoštevati, da takrat slovensko marksistično in ekonomsko-politično izrazoslovje še nikakor ni bilo dognano in ustaljeno (saj ga celo še danes brusimo in pilimo) in so imeli tedanji prevajalci marksističnih in podobnih spisov težko delo pri iskanju ustreznih slovenskih izrazov. Naš prevajalec je imel pri tem v glavnem srečno roko, čeprav je v njegovem jeziku in pravopisu povsem razumljivo še marsikateri ostanek tedanjega slovenskega pravopisa in tedanjega načina izražanja v slovenščini. Konec Komunističnega manifesta je n. pr. preveden takole: »Komunisti zaničujejo vsako prikrivanje svojih nazorov in namer. Odkrite

izjavljajo, da se njih cilji dajo doseči le po nasilnem prevratu vsega dosedanjega družabnega reda. Naj trepečeje vladajoči razredi pred komunistično revolucijo. Proletarci zgube v njej le svoje verige. Pridobe pa si ž njo svet. Proletarci vseh dežel, združite se!»

Se nekaj besed o prevajalcu Milanu Jakliču. Rojen je bil 14. februarja 1886. Kot mlad intelektualcec se je pridružil socialističnemu gibanju v prvem desetletju tekočega stoletja. V letih 1913—1914 je bil skupno z Lojzko Štebijevo urednik tedanjega socialnodemokratskega dnevnika »Zarje«. Po vrnitvi iz prve svetovne vojne je sodeloval v poverjeništvu za socialno skrb tedanje Narodne oziroma Deželne vlade za Slovenijo in je postal 28. novembra 1919 po Albinu Prepeluhu poverjenik za socialno skrb. Pozneje je deloval v zavodih za socialno zavarovanje v Ljubljani in Zagrebu. Zdaj živi v pokoju na Vrhniki.

Jakličev prevod Komunističnega manifesta je izšel v drugi izdaji leta 1920 v knjižnici časopisa dnevnika »Naprej«. Tiskan je bil menda v Mariboru.

To bi bili podatki, ki sem jih mogel za sedaj zbrati o prvi knjižni izdaji Komunističnega manifesta v slovenščini, ki je izšel v januarju 1908 in smo lani petdesetletnico tega izida povsem prezrli.

Cv. A. K.

SKRB ZA KULTURO JEZIKA NA ČEŠKEM

Desetletje ni dolga doba in tudi vsa leta po osvoboditvi ne pomenijo dosti več. En človek v tem času ne opravi mnogo, toda združene sile kolektiva lahko dosežejo z organiziranim, načrtnim in požrtvovalnim delom presenetljive uspehe.

Ta stara resnica stopi človeku živo pred oči, če se поблиže seznanj s prizadevanji v češki lingvistiki. O njenih dosežkih v prvem povojnem desetletju je na beograjskem slavističnem sestanku leta 1955 poročal akademik Havránek. Poročilo je izšlo z drugim gradivom tega sestanka in je torej dostopno.¹ Po tem letu je bohemistika dobila še nekaj zelo pomembnih del, med njimi etimološki slovar,² za sodobni knjižni jezik pa sta poleg izida novega pravopisnega slovarja³ važna predvsem dva dogodka: dokončanje velikega akademskega slovarja češkega jezika⁴ in začetek izhajanja novega slovarja češkega knjižnega jezika v treh zvezkih.⁵

Največji del češke bohemistike je skoncentriran v Češkoslovaški akademiji znanosti (ČSAV) v Pragi s podružnico v Brnu. Praški Zavod za češki jezik (Ustav pro jazyk český) v sklopu Akademije zaposluje 44 znanstvenih delavcev in 8 aspirantov (po omenjenem Havránkovem poročilu). Zavod se je po tej vojni razvil iz institucije, ki je imela spčetka na skrbi akademski slovar, potem pa je to nalogo prevzel leksikografski oddelek novega zavoda. V sklopu Zavoda sta bila od vsega začetka še oddelek za sodobni knjižni jezik in oddelek za dialektologijo, kasneje pa so se jim pridružili oddelki za študij razvoja jezika, za terminologijo, za lingvistično bibliografijo in kabinet za fonetiko. Podružnica v Brnu raziskuje dialekte Moravske in Šlezije.

Vsak od teh oddelkov ima kolektivne naloge, posamezni člani pa še individualne zadolžitve. Tako je sedanja kolektivna naloga leksikografskega oddelka trodelni slovar, ki je začel izhajati lansko leto po zaključitvi velikega slovarja. Oddelek za sodobni knjižni jezik, ki ima na skrbi slovnico knjižne češčine, se ukvarja zdaj s problematiko tvorjenja besed, ki je bila doslej najmanj obdelana, sistematično pa sploh ne. Obenem pripravlja ta oddelek gradivo za proučevanje oblikoslovja. Poseben sektor je tvorjenje besed za strokovno terminologijo, ki je v neposredni zvezi s proizvodnjo, zlasti če gre za nove delovne procese, n. pr. v kmetijstvu. Ta terminologija je že upoštevana v trodelnem slovarju. Oddelek za študij razvoja jezika ali staročeški oddelek ima nalogo, končati staročeški slovar, ki ga je od A do N sestavil še Gebauer, vendar je metodično drugače zasnovan. To bo slovar srednjega tipa in bo zajel besedni zaklad češčine, kakor je ohranjen v literarnih spomenikih in pomembnejših tekstih neliterarnega značaja do konca 15. stoletja. Ker je ta slovar namenjen praktičnim potrebam bralcev starih tekstov, ki zdaj nimajo primernih pripomočkov, bo najprej izšel manjkajoči del, potem pa bodo na novo obdelana gesla od A do N. Hkrati se znova in podrobno ekscerpirajo staročeški spomeniki za veliki staročeški slovar. Ta oddelek sodeluje z Zavodom za češko literaturo pri izdajanju filološko obdelane staročeške literature. Plod dosedanjega sodelovanja je zajeten izbor iz češkega pismenstva do konca 14. stoletja.⁶ Dialektološki oddelek sistematično raziskuje in objavlja narečno gradivo. Pri zbiranju gradiva mu izdatno pomaga učiteljstvo na

terenu. Bibliografski oddelek je v dveh knjigah, 1955 in 1957, publiciral bibliografijo češke lingvistike za desetletje 1945—1955.⁷ Bibliografija je pregledno sestavljena in omogoča s svojo razdelitvijo v poglavja hitro orientacijo. Vsako geslo je opremljeno s kratko vsebinsko oznako. Kasneje bo bibliografija izhajala za vsako leto sproti.

V okviru Zavoda za češki jezik izhajata dve bohemistični publikaciji: znanstvena revija Slovo a slovesnost in popularna Naše řeč.

Celotno delo Zavoda za češki jezik in seveda mnogih prizadevanj izven njega in v drugih čeških središčih neposredno ali posredno prispeva h kulturi češkega jezika. V zadnjih treh desetletjih se češka bohemistika več kakor kdaj prej posveča teoretičnim vprašanjem in praktičnim pripomočkom sodobnega knjižnega jezika, njegovi kulturi in kodifikaciji. Danes so ti napori največkrat usmerjeni v reševanje aktualnih nalog in problemov knjižne češčine, zato ne ostajajo znani samo krogu strokovnjakov, ampak — kar je najbolj važno — zbujaajo zanimanje in smisel za kulturo jezika pri vseh, ki knjižni jezik uporabljajo.

Kar zadeva teoretično stran, preseneča, da kaže bohemistika, ki so jo Dobrovský, Gebauer, Hujer in drugi dvignili na zavidno mesto v slavistični znanosti, danes kljub takšnim osebnostim, kakor sta Havránek in Trávníček ter cela vrsta mlajših jezikoslovcev, precejšnjo nekritičnost od raznih modnih smeri in stališč.

Vendar se to navadno ne občuti, kadar gre za praktične potrebe knjižnega jezika. V tem pogledu je bilo v zadnjih letih mnogo storjenega. Skrbno so bile pripravljene učne knjige češkega jezika za višje razrede enajstletke. Poleg tega je v rabi standardna slovnica za potrebe šol in za prvo informacijo.⁸ Doslej najboljše je Trávníčkova dvodelna slovnica na 1500 straneh, ki obsega glasoslovje za akcentom, besedotvorje, oblikoslovje in skladnjo.⁹ Zelo popularne so oddaje jezikovnega kotička v radiu. Od vsega začetka, to je od 1946, skrbi zanje Zavod za češki jezik pri ČSAV, ki mu je stik z življenjem in nalogami jezika v njem nujno potreben, po drugi strani pa je dolžnost jezikoslovca, da takoj reagira na nove pojave v jeziku, ki jih prinaša življenje. Izbor teh radijskih pogovorov, pri katerih sodeluje širok kolektiv strokovnjakov, je izšel doslej v dveh knjigah.¹⁰ Vendar radijski kotiček ni edino mesto, kjer jezikoslovec poučuje svoje občinstvo. Poleg jezikovne posvetovalnice Zavoda za češki jezik, ki daje nasvete po telefonu in pismeno, skrbijo za jezikovni pouk posebne rubrike v periodičnem tisku, strokovne revije (tehnične, medicinske idr.) pa se bavijo največ z vprašanji terminologije.

Globoke družbene spremembe po osvoboditvi, hitri razvoj civilizacije in znanosti ter nastajanje novih ved terja tudi od knjižnega jezika več prožnosti kakor doslej. Nove okoliščine, v katerih živi in dela današnji človek, vplivajo na njegovo mišljenje in izražanje. Ker so bile puristične tendence na Češkem že pred zadnjo vojno srečno premagane, se knjižni jezik brez težav prilagaja zahtevam časa, te pa so največje v besednem zakladu češčine.

Zato je razumljivo, da velja v okviru prizadevanj za kulturo jezika posebna skrb sestavljanju slovarjev. Pri tem so naleteli na kopico leksikoloških in leksikografskih problemov, ki so jih nato obravnavali na vsedržavni leksikografski konferenci čeških in slovaških akademskih zavodov 1952.¹¹ Slovarjev za posamezne stroke je izšlo v zadnjem desetletju toliko, da bi že samo naštevanje zavzelo preveč prostora. To so enojezični ali pa dvojezični, večinoma rusko-češki slovarji, ki obsegajo navadno 5.000—10.000 gesel. Poleg teh je vrsta slovarjev za splošno rabo. Največ je rusko-čeških različne velikosti, na razpolago pa so še nemško-češki, poljsko-češki in drugi. Nas tu zanimajo tisti slovarji, ki so bolj ali manj potrebni vsem, ki imajo opravka s knjižno češčino, in torej nekaj pomenijo za kulturo tega jezika.

Leta 1957 je bilo končano največje delo češke leksikografije — monumentalni Příruční slovník jazyka českého. To je thesaurus nove knjižne češčine, v katerem je na 11.000 straneh obdelanih četrť milijona gesel, v načrtu pa je še zvezek dodatkov. Samo avtorski kolektiv tega prvega slovanskega slovarja akademskega tipa je štel blizu 30 članov. Črpal je iz kartoteke, ki je imela najprej pet milijonov listkov, ob koncu pa precej čez osem milijonov. Sistematična pripravljajna dela so se začela 1911, prvi snopič pa je prišel iz tiskarne 1935. Za vsemi temi številkami slutimo spoštovanje zbujujoče organizacijske sposobnosti, vztrajnost in delavnost. Zato je tudi uspeh tako lep.

Příruční slovník je začel izhajati ravno sto let po epohalnem Jungmannovem češko-nemškem slovarju v petih knjigah (1835—1839) in s 180.000 gesli. Četudi je bil Jungmannov slovar za tisti čas na dostojni višini, je imel svoje pomanjkljivosti, predvsem pa je sčasoma zastarel. Zato se je Fr. Kott lotil sestavljanja novega slo-

varja, ki je s svojimi sedmimi knjigami v letih 1878—1893 in tremi dodatnimi knjigami v letih 1896—1906 po obsegu sicer prekosil Jungmannovega, drugače pa v vsakem pogledu za njim daleč zaostaja. Potreba po slovarju je torej ostala. Po zamisli, kakršno je sprejela Akademija, naj bi bil to enojezični slovar, ki bi primere črpal iz čeških virov od začetka prirodne dobe, to je nekako od 1770, do najnovjšega časa. Material so začeli izpisovati po treh vidikih in se tako imenovano popolno izpisovanje načrtno in sistematično nadaljuje še danes. Ta material tvori leksikalni arhiv Zavoda za češki jezik in predstavlja s svojimi devetimi milijoni listkov veliko bogastvo in nepogrešljiv vir za vse sedanje in prihodnje češke leksikografe in sploh za vse, ki raziskujejo sodobni češki jezik.

Koncepcija akademskega slovarja ni bila ves čas priprav in izhajanja enaka in tudi ne enotna. Deloma so bili temu vzrok različni avtorji gesel, deloma različni nazori članov prvotne glavne redakcije. Razlike so predvsem v semantični zgradbi gesel, vendar v glavnem le v prvih dveh zvezkih, ki se po obsegu in kvaliteti obdelave ločita od naslednjih, ko-so bile izkušnje redakcije bogatejše in teoretična raven višja. Napredek v primeri s prvima dvema zvezkoma pomeni tudi spremenjeno stališče redakcije do načelnega vprašanja, kako pojmovati leksikalno normo. Polagoma se je ozkosrčni purizem umaknil modernim pogledom na knjižni jezik, ki so sicer teoretično zmagali že 1932 z zbornikom Spisovná čeština a jazyková kultura, očitvidno pa so v prakso nova načela prodirala počasneje.

Značilnost tega slovarja je, da ima vsako geslo opremljeno s citati. Vsaka beseda je v vsakem pomenu obsežena v nekem kontekstu, ki ne samo dokumentira, ampak tudi karakterizira pomen besede. Četudi je to v bistvu sinhronični slovar, je na podlagi citatov mogoče zasledovati razvojne tendence pomena besed in se pravilno odločati v pogledu leksikalne norme.

Tako široko in temeljito zasnovan slovar je moral dobiti avtoritativen vpliv v vprašanih jezikovne kulture. Prav gotovo je tudi, da so bile po zaslugi slovarja puristične tendence v jezikovni praksi končno le premagane.

Akademski slovar pomeni temelj, brez katerega bi le s težavo in manj zadovoljivo reševali specialne naloge v zvezi s problematiko jezikovne norme današnje češčine. V veliko pomoč je sestavljalcem dvojezičnih slovarjev, posebno velikih, in v najožji povezanosti z njim so nastala nova pravila češkega pravopisa in zdaj izhajajoči trodelni slovar. Lahko bi naštevati še naprej koristi, ki jih ima češka leksikografija in lingvistika od akademskega slovarja, toda to bi nas odvedlo preveč stran od naloge tega skopega orisa.

Priručni slovník je zamašil sicer veliko vrzel in njegov pomen za kulturo češkega jezika je nedvomno velik, ni pa namenjen potrebam široke javnosti. Tak slovar sta sestavila Váša in Trávníček. Kakšno je bilo povpraševanje po njem, poveda njegove štiri izdaje v petnajstih letih.¹² Še med izhajanjem velikega slovarja pa je v ČSAV dozorel načrt za novega, ki bi bil po obsegu in namenu nekako sredi med obstoječima in bi v več pogledih zadovoljil vse, ki uporabljajo češki knjižni jezik.

Na podlagi člankov, s katerimi so člani kolektiva v Zavodu za češki jezik v zadnjih letih sproti seznanjali javnost o pripravah nanj (posnemanja vredna navada!), in na podlagi dosedanjih šestih snopičev, ki so že v rokah naročnikov, je prilično jasno, kako je delo zamišljeno.

Obseg je preračunan na tri zvezke po tisoč strani in obdelanih bo kakih 100.000 gesel. Delo izhaja v snopičih po šest tiskovnih pól vsaka dva meseca.

Na ovitku prvega snopiča sporoča izdajatelj: »Slovar češkega knjižnega jezika hoče biti jezikovni priručnik, ki se poleg svoje pglavitne naloge, to je popisa sodobnega knjižnega besedišča, trudi, da bi izpolnjeval tudi naloge, ki jih imajo razni specialni priručniki: pravopisni, slovnični, frazeološki, sinonimični in stilistični.« To se pravi, da gre tu za slovar, ki naj združuje nekatere prednosti akademskega s praktičnostjo popularnega. To naj bi bil normativni in informativni slovar današnjega knjižnega jezika obenem. Zajel bo besedni zaklad knjižne češčine zadnjih 80 let in leksikalne posebnosti v delih klasikov 19. stoletja in sodobnih mojstrov (besede iz pogovornega jezika, ljudske govornice, narečij, slangov itd.), ki jih bralec morda ne bi pravilno razumel, ne upošteva pa bežno tvorjenih skovank. Gesla so zgrajena tako, da obsegajo poleg razlage besed oblikoslovne in sintaktične značilnosti in možnosti, sinonima in antonima, način vezanja, pri glagolih njihov aspekt in drugi člen aspekta, seznam možnih predpon, frazeologijo, v kateri besede nastopajo (z razlago vsake fraze) itd. Pomen posameznih besed ni dokumentiran s citati iz literature, ampak s primeri najbolj običajnih zvez, tipičnih konstrukcij in fraz. S

citati so opremljene samo redke in zastarele besede, oblike in pomeni, ter izrazi, ki se uporabljajo v narečjih ali slangih.

V veliki meri prinaša slovar strokovno terminologijo z vseh glavnih področij človeške dejavnosti (nad sto panog). Ker tu seveda ni mogoče biti izčrpen, se omejuje na termine, ki so znani tudi izven ozkega kroga strokovnjakov. Bolj so zastopane mlade stroke (jedrska fizika, televizija ipd.) in tiste, ki so bile doslej slabo obdelane (politična ekonomija, marksizem), manj pa stroke, katerih terminologija je bila obdelana že v akademskem slovarju. Pri vseh tujih besedah je naveden izvor, stroka (če gre za tak izraz), ustrezen češki prevod ali razlaga in pravilna izgovarjava.

Tako bo mogoče dobiti v slovarju pouk o večini aktivno uporabljanih in pasivno znanih besed. Res je sicer, da je akademski slovar obsežnejši in da so gesla v njem opremljena s citati, kar vse bo še dobršen čas vzdrževalo njegovo visoko ceno med drugimi slovarji, po drugi strani pa ima tudi trodelni slovar — v nemajhni meri prav po zaslugi izkušenj z akademskim slovarjem — velike odlike in ga lahko že zdaj štejemo med najbolj dovršena dela v češki leksikografiji. Prednost trodelnega slovarja je tudi v tem, da se opira na najnovejši pravopis, in predvsem, da je najmlajši, to se pravi, da upošteva besede, ki jih obilo prinaša današnji čas, pri čemer se ne omejuje na popisnost, ampak jih odklanja ali sprejema. Z vsem tem bo Slovník spisovného jazyka českého lahko mnogo pripomogel k pospeševanju jezikovne kulture in ustaljenosti knjižne češčine.

Avtorji trodelnega slovarja so večinoma sodelovali že pri akademskem slovarju: glavna redakcija je v rokah akademika Bohuslava Havránka, njegovi sodelavci pa so Jar. Bělič, Mil. Helcl, Al. Jedlička, Václ. Klístek in akademik Fr. Trávníček ter kolektiv trinajstih članov.

Zaradi svoje zgradbe in obsega bo Slovník spisovného jazyka českého v neki meri dopolnilo novemu pravopisnemu slovarju iz 1957. Zadnji pravopis pred tem, ki je prinašal novosti, je iz 1941. Od takrat se je seveda v pravopisni praksi to in ono spremenilo. Novi pravopis ne uvaja nobene reforme, temveč samo, kjer je bilo to mogoče, v konkretnih primerih dosledneje aplicira prejšnja pravopisna načela. Najbolj se loči od prejšnjega in od pravopisov vseh 55 let nazaj, ko je izšel prvi, po celotni zasnovi slovarja. Tokrat je to v resnici pravopisni slovar, ki upošteva pojave v oblikoslovju praviloma le tedaj, če vplivajo na pravopis. Ta izdaja je namenjena najširši pišoči javnosti in v skladu s tem so obdelana pravila v prvem delu knjige in sam slovar, v katerega je sprejetih mnogo strokovnih izrazov in tujk.

Za potrebe šol pa je izšel lani poseben pravopis kot pomožna knjiga pri pouku češkega jezika.¹³ V pravopisnih načelih se obe izdaji kajpada med seboj ne razlikujeta, pač pa v tem, da imata nečesa več, nečesa manj, ustrezno namenu izdaje. Tako so v šolski izdaji dodane oblike, predvsem samostalniške in glagolske, pri katerih tvorjenju se učenec često znajde v negotovosti. Iz istih razlogov so dodane tudi posamezne besede, ki jih v tako imenovani akademski izdaji ni, ker osnovna oblika ne dela pravopisnih težav. Pač pa je v šolski izdaji skoraj za polovico skrajšan in poenostavljen tekst pravil. Precej strokovnih izrazov, ki se malo rabijo, je v šolski izdaji izpadlo. Pri besedah tujega izvora, ki se lahko pišejo na dva načina, ima prednost počeščena oblika in sta obe navedeni samo enkrat, n. pr. esej in essay (ne pa tudi essay in esej). Pisanje počeščenih oblik je v skladu s razvojnimi tendencami češkega pravopisa. Ker se iz šolske izdaje uči v prvi vrsti mladina, ki ni obremenjena s staro pravopisno prakso, bodo takočasoma prevladale počeščene oblike.

Češki jezikoslovci so opravili po vojni veliko delo. Res je, da so imeli za to več sredstev kot kdaj prej, tudi ljudi imajo zdaj več, vendar bi vsa ta sredstva in ljudje malo zalegli, če ne bi imeli trojega: odličnih organizatorjev, ki znajo spretno porazdeliti in koordinirati delo na širokem področju bohemističnih prizadevanj, silne težnje po uveljavljanju v tekmi z drugimi narodi, predvsem pa velike ljubezni do svojega jezika.

Boris Urbančič

¹ Beogradski medjunarodni slavistički sastanak, Beograd 1957. — ² Machek, Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha 1957. Str. 627. — ³ Pravidla českého pravopisu. Praha 1957. Str. 477. — ⁴ Příruční slovník jazyka českého. Praha 1935—1957. Zv. I-VIII. — ⁵ Slovník spisovného jazyka českého. 1958. — ⁶ Výbor z české literatury od počátku po dobu Husovu. Praha 1957. Str. 851. — ⁷ Tyl, Bibliografie české lingvistiky za léta 1945—1950. Praha 1955. Str. 360. — Isti, Bibliografie české lingvistiky 1951—1955. Praha 1957. Str. 539. — ⁸ Havráněk-Jedlička, Stručná mluvnice česká. Praha 19587. Str. 247. — ⁹ Trávníček, Mluvnice spisovné češtiny. I—II. Praha 19513. — ¹⁰ Jazykový koutek československého rozhlasu. První výber, 19513. Druhý výber 1955. — ¹¹ Gradivo te konference je bilo objavljeno v Lexikografičkem sborníku, Bratislava 1955. — ¹² Trávníček, Slovník jazyka českého. Praha 19524. Str. 1801. (V prejšnjih izdajah je bil Vaša naveden kot soavtor.) — ¹³ Pravidla českého pravopisu. Skolní vydání. Praha 1958. Str. 391.

V komentarju k »Poezijam Franceta Prešerna« (1946) se je A. Slodnjak dotaknil tudi rim v pesmi »Pevcu« in skušal vanje vinterpretirati lestvico občutkov — a mu je uporen, e bolesten, i ihtiv, o zamolkel, u vdan. Ne vem, koliko je pri taki razlagi botrovalo poznavanje sorodnega pojava, znanega nam iz Baudelairove pesmi »Correspondances« ali iz Rimbaudovih »Voyelles« in »Alchimie du verbe« — videnja ali slišanja barv (colour hearing, audition colorée, Farbenhören), to je pojava, da ima človek pri slišanju poudarjenega samoglasnika predstavo določene barve in se mu tako zvočna podoba spreminja v vizualno. Pri takem dojemanju gre za zamenjavo resničnosti, za križanje prvotnega vtisa s sekundarnim (psevdoosenzacija, psevdofotesteziija, sinesteziija, glej Otakar Fischer, Duše a slovo; Praha 1929, 51).

Gotovo je, da je Slodnjak s tem opozoril na problem zvočne plati Prešernovega verza, zdi pa se mi, da je s tako razlago razgrnil pred nami prej podobo svojega estetskega občutja kot pa prvotno dojetje komentiranega pesnika. Menim, da bi se splačalo raziskati, ali so v Prešernovem materialnem in duševnem življenju dane izhodiščne točke za tako pojmovanje. Pojav sinesteziije je opaziti zlasti pri porušanju duševnega ravnotežja, lahko pa gre tudi le za literarno modo.

Ako navedemo Baudelairov stih »les parfumes, les couleurs et les sons se répondent«, se približamo Slodnjakovi razlagi. S tem pa smo pokazali še dalje nazaj: Baudelaire je v referatu o Salonu (1846), v katerem omenja lestvico barv, citiral stavek takrat v Franciji močno popularnega nemškega romantika E. T. A. Hoffmanna, ki se glasi: »Im Traume finde ich eine Übereinkunft der Farben und Töne und Düfte« (Kreisleriana). S Hoffmannom in njegovimi vzorniki, zlasti z L. Tieckom (»Und Töne wohnen in dem (Lilien)kelche drinn« — »die Farbe klingt, die Form ertönet« — »so dass der Klang hier seine Farbe kennt / durch jedes Blatt die süsse Stimme scheint / sich Farbe, Duft, Gesang Geschwister nennet« ipd.), pa smo sredi romantike in teorije romantikov o kontaminaciji nesorodnega, o sintezi prvini, o zbrisanosti mej med literarnimi zvrstmi, o splošnem sorodstvu vseh umetnosti (Schlegel, Novalis) ali — ako hočemo še dalj, za desetletja nazaj — pri Ossianu (»light of the song« — »the song rises like the sun« itd.), kjer se petje dojema prej čustveno kot pa akustično — ali pri modnih teoretikih 18. stoletja in njih nazorih o fizikalnem sorodstvu med barvami in zvoki.

Spajanje nesorodnih dojetanj, dvojno dojetanje ipd. je bilo eno od centralnih tez nemških romantikov, v njih delih se je teorija o spajanju dojetanj tudi zares utelesila, tako n. pr. pri W. Heinseju (kolorit — melodija), L. Tiecku (vid — sluh), Jeanu Paulu (vonj — drugi čuti), E. T. A. Hoffmannu (barva — glasba), torej pri pisateljih, ki so bili ali entuziasti ali prefinjeno občutljivi ali pa alkoholiki (Hoffmann). Tu ni važno, kako je v mišljenju in literaturi romantikov tak fenomen nastal — ali asociativno ali fiziološko pogojeno — dejstvo je, da je tu bil, da se je s tem ustvaril poseben poetični slovar, da je nastalo posebno ozračje, iz njega pa literarno posnemanje, moda, ki so jo prevzemale še poznejše romantične, pozno-romantične in psevdoromantične pesniške generacije. Ako pa od tod pelje pot tudi k Prešernu — tega si ne bi upal ne zanikati ne trditi.

Hoffmann je bridkosti svojega življenja zares skrival za presenečajočimi sinestezijami romantičnih polblaznežev, tudi Prešernova pesem »Pevcu« je nastala v usodnih, najbridkejših in najsamotnejših trenutkih pesnikovega življenja, ki bi bili mogli biti podlaga za porajanje takega psihološkega fenomena. Le-ta, to je spajanje dojetanj, je bil Prešernu, poznavalcu teorije in del romantikov, najbrž tudi znan. To vse pa je za zdaj malo premalo za odgovor na vprašanje, ali se za rimami Prešernovega »Pevca« skriva kaj več kakor zgolj zvočnost.

Morda bi presenetljivost »Pevčevih« rim boljše kakor s psihološko metodo razložili s formalno-estetskimi pogledi. Ako upoštevamo Zichove (Otakar Zich, O typech básnických; Praha 1937) izsledke o zvočnosti verza, potem je pesem »Pevcu« izrazito zvočna, nje melodioznost pa je poudarjena še z elementarno neukročenostjo in nezvezanostjo ritma, z izbranim kopičenjem ali opuščanjem nekaterih vokalov in konzonantov, hkrati pa še poudarjena z nevsakdanjo rabo abecedno razvrščenih samoglasnikov v rimah. Ako bi bilo res, da ozki e ponazarja bolešno občutje, bi bil Prešeren ta občutek gotovo še lahko stopnjeval s kopičenjem takih e-jev (v notranjosti verza). Namesto tega pa je v jasnem okolju vokalov »bolesti« in »upora« poudarjen »vdani« u. Izstopanje kakega zvoka v ritmični ali zvočni vrsti pa zmeraj na kaj opozarja, tu n. pr. na centralno misel druge kitice — na »kragulja, ki kljuje

srce«. Ta podoba je najprej vizualna in šele drugotno tudi čustvena, izstopanje vokala (tukaj u) pa je po Zichu zvočni faktor par excellence! Zato se nagibljem k misli, da lestvice zvokov »Pevčevih« rim — kljub prvinam, ki bi govorile za to (časovna bližina romantike, duševno stanje, vpliv alkohola) — ne moremo šteti k fenomenom romantične literature, spajanju dojemanj, tu konkretno k spajanju zaznavanj iz zvočnega in emocionalnega sveta.

Pri tem se opiram na dejstvo, da je zavestno razporejanje vokalov v rimah že dokaj stara pesniška praksa. Abecedna razvrstitev vokalov v rimah »Pevcu« — presojana zgolj s formalne plati — ni nič drugega kakor igra vokalov (Vokalspiel). Ta zunanji pesniški rekvizit je znan že nekaterim srednjeveškim latinskim pesnikom. Nemški teoretik Stengel sodi, da je iznajditelj igre vokalov provansalski trubadur Jaufre Rudel, ki zares v neki pesmi uporablja zvočno shemo i, a, i, i, a. Pri nekem drugem provansalskem pesniku, Bernardu de Pradas, pa že srečamo polno zvočno shemo vseh vokalov. Tudi starejšemu francoskemu pesništvu ni ta poetična igrčka povsem neznana, ima jo n. pr. anonimni Chanson Romania. Nemški minnesängerji so jo s pridom uveljavljali, n. pr. Ulrich von Singenberg, Rudolf der Schreiber, Marner v neki svoji latinski pesmi, za njim štajerski pesnik Ulrich von Lichtenstein v neki umetelni plesni viži (tanzweise). Nekaj teh pesnikov stopa za Waltherjem von der Vogelweide, ki je menda prvi od Nemcev uvedel to pesniško igrčko v minnesängersko poezijo (prim. pesem »Diu welt was gelf, rôt unde blâ« z moškimi rimami kitic v zapovrstju dolgih vokalov a, e, i, o, u).

Kje je Prešeren dobil predlogo za svojo zvočno shemo? Gradnja kitic je samo-svoja, mogoče bi jo bilo uvrstiti v zvrst, imenovano »carmina figurata«. Za abecedno razvrstitev vokalov v rimah pa smo našli predhodnike. Spričo razširjenosti igre vokalov je manj verjetno, da bi bila abecedna razvrstitev rimanih glasov v »Pevcu« Prešernova izvorna zamisel. Ako izključimo nemške minnesängerje, ki Prešernu najbrž niso bili dosegljivi ne v originalu ne v novonemškem prevodu, ostanejo še zmeraj Provansali in Walther von der Vogelweide v srednjeveški visoki nemščini.

Čopov in Prešernov odnos do provansalske poezije je dovolj znan, zbirke Provansalcev so bile tako v Čopovi kakor v Licejski knjižnici; da se je Prešernova poezija pri njih tudi ogledovala, je znano. O Čopu vemo, da je bral in ekscerpiral Lachmannovo izdajo Waltherja von der Vogelweide, ki je bila takrat pravo odkritje nemške minnesängerske poezije. Od Čopa do Prešerna pa — kljub letnici 1838 — ni daleč. Morda bi ostanki Čopove knjižnice v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani dali na vprašanje o predlogi »Pevčevih« rim bolj jasen odgovor!

S tem se ne dotikam izvirnosti notranje oblike (vsebine) pesmi »Pevcu«, ki je zvest odsev Prešernove osebne tragedije. Kaj bi bila pesem brez globokega doživljanja, brez krvave analize duševnega stanja — vokalna igra, toda le igra! Dušan Ludvik

ŠE ENKRAT OBEDEN — NOBEDEN

Odkar je Fr. Ramovš v Morfologiji (101) zavzel jasno stališče za prvotno Škrabčevo razlago iz *ljuboeden* zaradi podobne tvorbe v makedonščini, se zdi odveč poskušati novo razlago. Vendar se mi zdi čudno, kako da nihče ni razlagal oblike *obēden* iz *obeju ni eden*, kar popolnoma ustreza latinskemu *ne-uter*. Zanimivo je zasledovati, kako dosledno prevaja Dalmatin Luthrov *keiner* z *obeden*, *niemand* pa z *nihzhe*. To mi vsiljuje misel, da je tisti *-einer* prav določno vplival na našo obliko z *-eden*. Težava pri razlagi *obēden* je bila od prvega začetka v pomenu: kako da ima nikalni pomen, ko nikoder ni nikalnice. Dokler ostanemo v nominativu, je stvar res težko razumljiva, saj bi morali dobiti *obeneden*; takoj pa se uganka razvozla v drugih sklonih: *obeju-ni-enega* je v strnitvi sestavnih delov dalo *obenega*, to pa po haplologiji obeh zaporednih *-en-* > *obenega*. Po ti poti je torej nikalnica izginila za uho in počasi tudi za pomen, zato so besedi na novo začeli dodajati nikalnico na začetek *n-obenega*; jasno je, da je iz odvisnih sklonov *ob-enega* moralo priti tudi do analognega nominativa: *ob-eden/oben* — *obena -o*. Po tem razvoju se mi zdi razumljiv tudi naglas, ki Ramovšu dela preglavice v razlagi iz *obeju eden*. Pri *obeju-ni-enega* je glavni poudarek na *enega*, medtem ko sta oba prejšnja zloga tudi po skritvi nepoudarjena *obenenega*, pri haplologiji je poudarjeni *-en-* še okrepil svoj položaj. Ta razlaga se mi zdi tako preprosta, da ji človek skoraj zaradi preproščine ne more zaupati, prav kakor drugim težko verjamem zaradi premnogih bergel in pomenskih premikov.

J. R.

Članek Milka Matičetova v JiS 1959, 221—222, zlasti pa dopolnilo Ivana Grafenauerja sta ponovno pokazala vso nesmiselnost *preozkega* purizma in trebljenja tako imenovanih germanizmov. Vprašanje »Kje bomo začeli trebiti in kje nehali?« (Grafenauer) je povsem upravičeno. Koliko je še takih in podobnih »šopkov«, o katerih mislimo, da so čisto slovenski (spominjam se, da sem bil nekoč grajan, ker sem dejal »šajba« namesto slov. [!] »šipa«). S tem pa se znova kaže potreba ali zahteva po slovarju izposojenk in tujk. JiS je prinesel že marsikak tehten prispevek (n. pr. Bajčev idr.), ki lahko služi za dopolnilo Pleteršnikovim, Štrekljevim, Ramovševim, Grafenauerjevim, Keleminovim idr. dognanjem. V doslej zbranem gradivu izposojenk iz nemščine pa pogosto pogršam pravilno izhodiščno obliko, glasoslovno in zgodovinsko utemeljitev pa živo ozadje, ki je povezano s problematiko izposojenk. Velika pomoč pri ugotavljanju starosti izposojenk bi bil slovar naših protestantov.

I. Grafenauer izvaja (JiS 1959, 222) *čop* in *šop* iz nem. Schopf. Ne ena ne druga beseda ni iz Schopf. Izposojenka iz stvn. *scoup* »Bund, Büschel« je slov. *škóp* (škopa, škopnik in druge izvedenke) v pomenu »Schaub, ein Bund Stroh« (Pleteršnik); za veliko starost govori vzglasni soglasniški sklop *šk* iz stvn. *sk* (izgov. *šk*). Stvn. *scoup* se razvije v srvn. *schoup* »Gebund, Bündel, Strohbund« (Lexer). Že v srednjeveškem bavarskem osredju se diftong *ou* dialektično zlije v dolgi *o*, prim. ime Schobser (tiskar v Münchenu 1497—1531, gl. Schmeller II s. v. Schaub). Izhodiščna oblika za slov. *šóp* se je torej izoblikovala že zelo zgodaj, gotovo pred 15. stoletjem. Tako smo isto besedo sprejeli dvakrat v dveh različnih časovnih obdobjih. Da *šop* zares ni iz Schopf, kaže *pf*, ki dá po navadi slov. *f*. Tudi novobav. Schaub ne pride v poštev, ker se beseda v narečju izgovarja *šáb* ali *šá*, švabske izvedenke iste besede pa imajo *u*, n. pr. Schuppus, Schuppisen, Schuppesgut itd. (Schmeller).

V sporu »pušeljc ali šopek« bi se glede narodnih pesmi postavil ob stran M. Matičetovu, predvsem zaradi zvočnosti; v prozi idr. pa bi se odločil za šopek, ker nepoučenemu ne zveni nemško, ker je starejša izposojenka kakor pušeljc. Ali je »kita cvetja, kita prediva« še dopustno?

Slov. *čop* ni iz nem. Schopf (kako razložiti prehod *š* v *č* in *pf* v *p*?). Slovanske besede *čub*, *čup*, *čubek*, *čupa*, *čuper*, *čupryna* in druge izvedenke, vse v pomenu »Schopf, Büschel Haare«, pričajo, da gre za domačo besedo, ki jo izvajajo iz ide. *qēup/ *qēub (Berneker SEW I, 160). Mogoče pa je, da se je pod vplivom nem. besede prvotni *u* spremenil v *o*.

Dušan Ludvik

»GOSTOVANJE V GRAZU«

Lani junija je gostovala ljubljanska Opera v avstrijskem mestu, ki ga je reklamna objava v dnevnem časopisju imenovala Graz. To obliko krajevnega imena sem nekajkrat lani srečal tudi v ljublj. Gledališkem listu. Kako je s tem imenom, ko smo doslej vedno pisali Gradec?

Po SP pišemo lastna imena v tuji ali domači obliki. To velja tudi za imena rek, gorovij in krajev. V slovenščini se je udomačila cela vrsta krajevnih imen tujega izvora v prilagojeni ali poslovenjeni obliki. Predvsem to velja za kraje, s katerimi smo imeli pogostne, dobre ali nesrečne, zveze in stike. Tako navaja SP za to zglede kot: Adiza, Ren, Pad, Dunaj, Dunajsko Novo mesto, Pariz, Neapelj ipod. Stoletna raba je potrdila slovenske inačice nekaterih krajevnih imen in danes ni nobenih ne političnih ne narodnostnih ne družbenih ne katerih koli drugih razlogov, da bi začeli pisati Rhein, Wien, Napoli ipod.

O imenu za (Štajerski ali Nemški) Gradec v sedanji nemški obliki »Graz« nihče ne dvomi, da je slovenskega izvira; tudi nemški prenapetež si ne bo usodil tega zanikavati. Ravno tako pa si tudi slovenski skrajnež danes ne bo upal trditi, da je »Graz« danes slovensko mesto. Toda zakaj tega mesta ne bi še vnaprej imenovali Gradec in ga tako zapisovali?! Samo nacionalna prenapetost je, če terjamo ali bi terjali od Avstrijcev ali Nemcev, da bi v svojih časnikih začeli uporabljati ime Ljubljana namesto svojega stoletnega poimenovanja Laibach. Ravno tako bi bila le kulturna ozkost, izhajajoča iz nacionalistične slepote, če bi oni zahtevali od nas pisanje Klagenfurt, Graz ali Wien. Še zdaleč pa seveda ni treba, da bi slovenska krajevna imena sami odlagali v ropotarnico starih slovníc in pravopisov! Še posebej, če so slovenske rodovine, kakor je Gradec. Po logiki, da moramo uporab-

ljati le tuja krajevna imena, bi prišli do čudnih neumnosti. Gledališki list bi pisal, da je prišel Bogo Leskovic iz Wiena. Zgodovinski učbeniki bi pripovedovali o rimskem (rimljanskem, romanskem?!) središču Romi. Ob naši Novi Gorici bi nenadoma stala Gorizia. V Prešernu bi brali: Ceste tebi ne zapiram / ne v Trieste, Wien in Graz! In priznati bi morali logiko italijanskemu okupatorju, ki je dovolil medvojno izdajo Levstikovega »Martina Krpana« le z italijanskimi krajevnimi imeni, tako da je n. pr. Krpan cesarju razlagal, da je »uže v Fiumi bil, tudi v Capo d' Istria«.

Zato naj Gradec ostane Gradec. Ne vljudnost ne državni ne kulturni oziri nam ne narekujejo, da bi ga ponemčili.

V. Smolej

PRIPOMBA K ELIPSI V SLOVENSKI SINTAKSI

Razmejitev, kaj sodi v slovnični oddelek o sintaksi, kaj samo v slovar, je marsikdaj težavna. Oddelki slovnice obravnavajo celo vrsto stvari le pod drugačnimi razgledi, da postane preglednost večja, uporaba pa lažja. Slovar zajema tudi druga slovnična poglavja, predvsem seveda sintakso, loči pa se od drugih slovničnih oddelkov po svoji ureditvi zaradi namena, ki mu služi, in ker podaja v preglednem abecednem redu vse besedišče jezika. Tako lahko rečemo, da je kar dosti stvari, ki jih moramo obravnavati v več oddelkih slovnice, posebno pa veliko takih, ki jim gre mesto v slovarju in sintaksi.

Ozka povezanost med sintakso in slovarjem je očitna. Dober slovar mora zajeti vso sintakso, vse sintaktične posebnosti, tudi take, ki jih krajše opisne slovnice ne morejo obravnavati.

V četrti izdaji Breznikove Slovenske slovnice je na primer le kratek odstavek o nepopolnih ali eliptičnih stavkih. Tako tudi v najnovejši slovenski slovnici iz leta 1956. Po tej so nepopolni stavki taki, ki jim manjka kak pomemben stavčni člen, na primer pomožni glagol (Dolga bolezen — gotova smrt) ali povedek (Ti očeta do praga, sin tebe čez prag). Pravi nepopolni stavki so po tem priročniku le taki, ki nimajo povedka. O drugačnih elipsah naše slovnice molče.

Eliptični stavki v širšem pomenu besede ali na kratko elipse v jeziku, posebno v pogovornem, niso redke. V sintaksi, in ker te ne moremo strogo ločiti od drugih slovničnih oddelkov, v slovnici nasploh, bi moralo biti zato elipsi odkazano več prostora. To velja seveda tudi za slovar.

Za primer elipse naj vzamem izpuščanje nedoločnika za glagoli, ki jih imenuje slovnica glagole nepopolnega pomena, kot so: biti, moči, morati, hoteti, dati, utegniti, pustiti, namerjati, marati, želiti, smeti, dovoliti, misliti itd. Primerov iz ljudske in knjižne rabe je za to v izobilju: danes ne morem nikamor (iti); nič mi ne more (prizadeti); tobaka ne morem več (kaditi); zdaj pa res moram domov (iti); moram ven (iti); noče mi v glavo; noče mi iz glave; ne dá mu k sebi (priti); ne utegnem sam na pošto (iti); ne pusti me k sebi; jutri namerjam v semenj (iti); želim proč (iti); ne maram še domov (iti); bolnik ne sme iz postelje (vstati); namenil sem se v gledališče (iti).

Več kot v slovnica beremo o tem v slovarjih, predvsem seveda v Pleteršniku, čeprav tudi tam marsičesa pogrešamo. Pod geslom *moči* ima tele primere: kaj si more, was kann er dafür; ne morem vsemu kaj, ich kann nicht alles bestreiten, tun; ni mi moči vsemu kaj; sam sebi ne morem kaj, ich kann mir selbst nicht helfen; njemu ne morem nič, ich kann ihm nichts anhaben; kaj mu neki morejo, was können sie ihm denn anhaben; žaba ne more orehu kaj, ein Frosch kann eine Nuss nicht zerbeißen; ne more ga, er kann ihn nicht leiden.

Pri glagolu *morati* Pleteršnik nima takih primerov, čeprav bi jih mogli najti dovolj v ljudskem in knjižnem jeziku.

Za glagol *dati* bi mogli iz Pleteršnika navesti primer: niso mu dali v hišo, to je, niso mu dali stopiti v hišo.

Pod geslom *hoteti* beremo v Pleteršniku pripombo: infinitiv (iti, imeti, storiti itd.) je pogosto izpuščen: kam hočete; otročiči hočejo kruha; kaj čem s teboj, was soll ich mit dir anfangen; to mu ni hotelo v glavo, das wollte ihm nicht einleichten; kaj hočete od mene?

Nekaj primerov ima Pleteršnikov slovar tudi za elipso pri glagolu nameniti se: nameniti se kam, einen Weg oder einen Gang zu machen sich vornehmen; letos sem se na Gorenjsko namenil. Za več naštetih glagolov pa tudi v Pleteršniku ni zglodov.

Kakor je razvidno, je elipsa zlasti pogostna v stavkih s prislovi in prislovnimi izrazi. Ti pa dobe včasih poseben pomen. Poskušajmo analizirati stavek: ga še ni domov. Prislov »domov« nima tu pravega logičnega mesta. Docela logično bi bilo: »še ni prišel domov« ali »ga še ni doma«. Od kod »domov« v stavku: ga še ni domov? Očitno iz neizrečenega stavka, ki ga govoreči v govoru izpusti, nezavestno pa njegovo misel izrazi v formuliranem stavku s tem, da prislov v njem zamenja s prislovom neformuliranega stavka. Drug primer: vsaj menili se niso več o njem, ker jim je bil izpred oči. Očitno sta tudi ta dva stavka strnjena v enega samega in drugi stavek je zamenjal svoj prislov s prislovom prvega. Podobno si moramo razložiti stavek: je že iz nevarnosti. Rešil se je iz nevarnosti, zato je zdaj iz nevarnosti. Tako stavek »je že iz nevarnosti« ne pove samo, da zdaj ni v nevarnosti, temveč še to, da je bil v nevarnosti, da pa se je iz nje pravkar rešil.

Včasih stoji prislov ali prislovnna zveza namesto celega stavka, ki pa si ga lahko v mislih dopolnimo iz vsebine istega ali prejšnjega stavka. Naj vzamem dva primera iz del Janka Kersnika:

Sodnik je bil v tem sedel na koncu mize, kjer je stal njegov kozarec, ter zadovoljno tlačil tobak iz obrobljenega mehurja v svojo pipo. Tlačiti tobak iz mehurja, ta stavek sam zase nima smisla, ker se upira pomenu glagola tlačiti. Tobak jemljemo, zajemamo iz mehurja in ga tlačimo v pipo. Zloženi stavek pa je tak, kot ga je pisatelj zapisal, vendarle popolnoma razumljiv, čeprav je skrajšan in mu manjka cel stavek in je vrh tega zagrešil še pomensko nepravilnost.

Drug primer iz istega pisatelja: In pred leti bi imel biti imenovan svetovalcem v Ljubljani — sam predsednik mi je pisal, naj prosim tja. *Prositi tja* je samo zase brez pomena, iz zveze s prejšnjim stavkom pa nam postane pomen popolnoma jasen. Neokrnjeni stavek bi se glasil: »naj prosim za premestitev tja« ali pa »naj prosim, da me premeste tja«.

Elipe v govoru nekako nehote nastajajo, so po svoje logične nepravilnosti, a če niso v škodo razumljivosti, jih ne moremo šteti med napake, so celo jezikovne pridobitve, ker krajšajo govor, ne da bi ga delale manj jasne.

V sintaksi in besedotvorju imajo elipse pomembno vlogo tudi zato, ker so iz njih nastali in še nastajajo prislovi in prislovne zveze.

Ivan Tominec

Slovniske in pravopisne drobtine

»JE MOČ« IN »ITALIJANSKA PISA«

Lepega dne — zdi se mi, da je bilo kmalu po začasni združitvi Ljudske pravice z Borbo — se je v tem slovenskem listu pojavil izraz »je moč«, na primer: Vse mednarodne spore je moč rešiti na miroljuben način. Nisem proti temu izrazu, celo všeč mi je, ker ga je uporabljala tudi naša rajna mama, Primorka; čudno pa se mi zdi, da je v Ljudski pravici že v nekaj dneh, v drugih časnikih pa malo kasneje, skoraj docela izpodrinil vse sinonime: se da(jo), je mogoče, lahko + indikativ. Mar so se vsi najrazličnejši časnikarji kar na prvi pogled zaljubili v to na novo oživiljeno besedo, da so čez noč pozabili vse druge? Ne verjamem. Najbrž se je vanjo zaljubil le kdo od Ljudske pravice, in to tako goreče, da je svoji ljubezni na ljubo začel preganjati vse njene tekmice tudi iz pisanja drugih ljudi. Ponavljam, da nisem proti njegovemu konjičku, toda uporablja naj se zmerno, tu in tam, za priboljšek, *predvsem pa naj se piše pravilno, torej z i: je moči, saj je môči* vendar nedoločnik — tako kot *pêči* ali *rêči*.

Ob tem primeru sem se spomnil še na nekaj: na »miroljubni način«. Mnogi pisci že nekaj časa ne ločijo več pridevnikov *miroljuben* in *miren*. Mirno ljudstvo še ni nujno tudi miroljubno in narobe: tudi miroljubno ljudstvo je kdaj pa kdaj prisiljeno v boj. V teh časih si želimo predvsem tega, da bi velike sile privolile v mir, pa četudi ne iz čiste ljubezni do miru. Želimo si miru bolj kot miroljubnosti, ki sama po sebi še ne zagotavlja miru. Pisec omenjenega stavka bi bil svoje mnenje najbrž natančneje izrazil z besedami, da se dajo vsi mednarodni spori rešiti (ali poravnati) *na miren način*, če se že ni hotel zadovoljiti s preprostim prislovom *mirno*.

Druga razvada, ki se je prav zadnje čase neverjetno naglo razpasla po naših listih, pa so izrazi, kot »v italijanski Pisi«, »nemškem Münchenu«, »francoskem Marseillu«. Preden sem prvič naletel na te, zdaj že vsakdanje, primere ohlapnega izražanja v naših listih, sem jih večkrat videl v ameriških časnikih in že tam so mi šli na živce, čeprav jih angleščina morda dopušča. V slovenščini pa je po mojem tako izražanje nedopustno, ker je ne le zoprno, ampak tudi nepravilno. S »francoskim Brestom« bi se še nekako sprijaznil, če ga je pisec označil tako iz bojazni, da ga ne bi zamenjali z Brestom pri Igu. Toda »italijanska Pisa«? Ali časnikar namiguje, da je še kje kakšna Pisa zunaj Italije? Še bolj me moti »zahodnonemški München«. Zdaj, ko smo vajeni dveh Nemčij, človek nehote pomisli, da bi utegnil biti kak München tudi v Vzhodni Nemčiji. Razumem, da se časnikarjem mudi, ne verjamem pa, da ne bi utegnili namesto »v italijanski Pisi« zapisati v »italijanskem mestu Pisi«.

Davorin Bažec

NAPACNE ZVEZE

1. Zadnji čas pogosto beremo besedo *aspekt*, toda največkrat v napačni zvezi, ki kaže, da besede ne razumemo prav. Beseda *aspekt* je iz latinščine in pomeni zunanjo podobo, videz kake stvari, kakšna je kaka stvar na zunaj po svoji podobi, po videzu. Zato ima vsaka stvar svoj aspekt (= podoba, videz, obraz, zunanost). Če pa beremo zveze, kakor: *Aspekt na osvobajanje človeka* (Naši razgledi VII, 11, 261) ali ... *aplikacija modernih slikarskih aspektov na dramatiko* (Lj. Pr. XXIV, 231, 6/č), je očitno, da so dali besedi *aspekt* pomen 'pogled na kaj'. Tega pomena beseda *aspekt* nima in ji je podtaknjen, zato je seveda tudi zveza *aspekt na kaj* napačna. V omenjenih primerih je torej prav samo: pogled na osvobajanje človeka in aplikacija modernih slikarskih pogledov na dramatiko. Seveda je domači pogled tako preprost in vsem razumljiv, da ga je pač treba zamenjati s čim bolj učenim in skrivnostnim — torej *aspekt*; kaj zato, če besedi popačim pomen, učeno je pa lè.

2. Tudi ta zveza me je zadnji čas že večkrat presenetila in se vprašujem, od kod se je vzela, če berem: ... *mu čestita ob uspehu na referendumu* (Sl. Por. XIX, 233, 3/a spodaj). Morda je vplivala tu še-zveza *komu čestitati na čem* namesto *k čemu* ali *ob čem*, vendar je gotovo, da je tu vezal člankar *uspeh na referendumu*. Zveze *glagola uspeti* so drugačne: *uspeti v čem*, *pri kakem podjetju*, *delu*, *v pisanju*, *v dokazovanju*, *pri volitvah*, *pri izdajanju*, *pri snovanju*, *s poskusi*, *s kupčijo* itd. Zato tudi pri glagolskem samostalniku: *uspeh v pisanju*, *snovanju*, *dokazovanju*, *pri volitvah*, *pri izdajanju*, *pri delu*, *pri podjetju*, *s poskusi*, *s kupčijo* itd. Tako mora biti tudi: *uspeh pri referendumu*. Tisti na je najbrž iz iste korenine kakor: *delam na čem*, po nem. *an einer Sache*, franc. *à qc*. Take zveze so slovenščini še zmeraj tuje in naj ji tudi ostanejo.

B. J.

ZLORABA PREDPONE »V«

Res ni dneva, da ne bi vdrl v naš jezik kak nov izraz, potreben zaradi pridobitve nove dobe ali pa čisto nepotreben, ker imamo že davno kaj pristno svojega, domačega in lepšega. Največ neprijetnih novosti nam posredujejo v časnikih gospodarstveniki, ki preslabo prebavljajo snov iz tujih virov, pa tudi knjige nam že delijo nauke tako, da so pogosto samo besede slovenske ali pa niti te ne.

Svoje dni so naši ljudje pridelano vino *spravljali* v kleti, danes pa ga morajo *vkletiti*, ker je neki strokovnjak nekje bral »*einkellern*«. Včasi so razno blago ali pridelke *okovarjali* v skladiščih, danes pa ga radi *vskladiščujejo*, ker vedo, da je to *einlagern*. Še pred leti so otroke šolam *dodeljevali* in jih tam *vpisovali*, sedaj pa jih morajo *všolati*, ker je to *einschulen*. Tako izražanje je idiomatska posebnost nemškega in še kakega drugega jezika, za nas pa ni, ker se s primernim glagolom lepše in za vsako dejanje primerno izražamo.

Pomislimo, kam bi prišli, če bi hoteli vse izražati s predpono: Ključavnico bi morali *voljiti* (einölen), ker je ne bi mazali z oljem; šivanko bo treba *vniti* (ein-fädeln), skuho bodo kuharice *vmastile* ali *vmastile* (einschmalzen), ker zábele ne bo več; izseljenci se bodo *vladjevali* (einschiffen), pijanci pa *vkrcmovali*. Najden denar bomo meni nič tebi nič *vžepovali*, stranke pa bodo po mili volji *vhiševali* in *izhiševali*. Novi besednjak bo moral k vsakemu samostalniku dobiti še en glagol...

Prej omenjena beseda *okovariti* (okovarjati, okovarjen, okovara) se je pri nas kdo ve kdaj udomačila, a sedaj menda tudi že na Štajerskem peša. Pomeni pa »spraviti pod streho, na varno, da se ne more nič zgoditi«. Táko jo pozna Pleteršnik (I, 814) po Cafu, Cigaletu, Janežiču, Levstiku in Slomšku. Danes se širi namesto nje nepotrebni izraz *osigurati*, ki ga Pleteršnik ni poznal. Za to že imamo besedo *zavarovati*; obe pa ne obsegata toliko kakor *okovariti*.

Vinko Gaberski

GORGONZOLA

Slišal sem pripombo: Zakaj pravi Slovenski pravopis, da je beseda gorgonzola nesklonljiva? Brez težave lahko rečem: Pojedel sem košček gorgonzole.

Res je, da so nesklonljivi samostalniki in pridevniki v slovenščini redki. Res je tudi, da se v pogovornem jeziku beseda gorgonzola včasih sklanja, včasih pa tudi ne. Slovenski pravopis je sprejel nesklonljivo obliko menda zato, ker je običajnejša. Izraz je trgovski. Gorgonzola imenujejo Italijani sir po mestecu Gorgonzola v milanski provinci. To je v italijanščini mogoče. Pri nas pravimo siru, ki ga delajo v Bohinju, bohinjski sir, kvečjemu bi mogli opravičiti obliko bohinjec. Sir iz Bovca je bovški sir, iz Gorgonzole bi bil torej gorgonzolski sir ali gorgonzolec. Če se rabi v trgovskem in pogovornem jeziku gorgonzola, ki je krajevno ime, tudi za sir, lahko pustimo ta izraz še v knjižnem jeziku in ga sklanjamo; s tem se ne bomo pregrešili proti pravilom našega jezika.

Ivan Tominec

ZASTARATI, ZASTARATI SE, ZASTARETI

Ti glagoli se pogosto napačno rabijo. Ker pa sodijo tudi v pravno izrazoslovje, je tembolj potrebno, da jim ugotovimo pravi pomen.

Oglejmo si najprej nesestavljena glagola starati ali starati se in staret! Starati rabimo v prehodnem pomenu: skrbi ga starajo, to se pravi, ga delajo starega. Fran Levstik je zapisal: Že tri leta me stara s plačilom, to se pravi: že tri leta mi zadržuje plačilo. Oče stara sina, če mu ne izroči gospodarstva. Med starati se in staret po Pleteršnikovem slovensko-nemškem slovarju pravzaprav v osnovnem pomenu ni razločka, oba izraza pomenita star postajati. Kaj pa zastarati se in zastareti? Predlog za daje nesestavljenemu glagolu posebne pomene. Pomeni lahko začetek dejanja: grmeti, zagrmeti. Dalje pomeni, da se kaka stvar za drugo pomika: sonce zahaja za goro. Pomen predloga za v glagolih zastarati se in zastareti je razviden iz naslednjih primerov. Pleteršnik ima iz Dalmatina: Da bi se hči ne zastarala, to je, da bi ne postala prestara za možitev. Dalje: Zastarana beseda, zastarana pravica, zastarana bolezen. Pomen teh izrazov je jasen in se ujema s pomeni, ki jih navajajo besednjaki za glagol zastareti: zastarela noša, zastarela mnenja, iz Levstika: Če je tri mesece že prešlo, tedaj kazen zastari.

Kako naj na osnovi teh primerov odločimo, ki naj rečemo v pravnem jeziku zastareni dolgovi ali zastareli dolgovi. Z zgolj jezikovnega stališča je oboje prav. Seveda moramo pri tem upoštevati, da dobivajo posamezni izrazi v določenih zvezah poseben pomen. To je važno zlasti tedaj, kadar gre za strokovni izraz. Podoba je, da se je v pravnem jeziku udomačil izraz zastarani dolgovi za take dolgove, ki jih zaradi starosti ni mogoče več izterjati.

Ivan Tominec

O NEPRAVILNIH ZVEZAH GLAGOLA PRITI

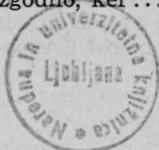
Germanizmi v sintaktičnih zvezah glagola priti se zlasti po listih vztrajno ponavljajo. Podoba je, da jih je tem več, čim manj je znanja nemškega jezika.

Pred kratkim sem bral v nekem dnevniku tale stavek: Včeraj je prišlo do tretje poskusne eksplozije atomske bombe na britanskem ozemlju. Stavek ni le jezikovno zgrešen, je tudi nelogičen.

V nepokvarjenem ljudskem govoru ne slišimo stavkov, ki kvarijo pogovorni jezik naših meščanov in zaidejo žal neredko tudi v tisk:

Do tega ne sme priti = to se ne sme zgoditi. *Kakor ravno pride* = kakor nanese. *To je prišlo od tega* = to se je zgodilo, ker... *Še do vojske bo prišlo* = še vojska bo.

Ivan Tominec

Naročnikom in sodelavcem

sporočamo, da bo prihodnji, peti, letnik revije izhajal redno kakor letošnji od oktobra do maja (osem števil). Sodelavce prosimo, naj nam čimprej pošljejo svoje prispevke ali nam vsaj sporočijo teme, ki jih mislijo v prihodnjem letniku obravnavati. Prispevke za prvo številko petega letnika, ki bo izšla 15. oktobra, mora uredništvo dobiti vsaj do 15. avgusta.

Naročniki tudi letošnji, četrti, letnik revije lahko pošljejo v vezavo, in sicer do 15. junija 1959 na upravo Mladinske knjige v Ljubljani (Tomšičeva 2). Kdor še ni dal vezati prejšnjih letnikov, jih lahko priloži.

Vezava v platno stane 390 din.

In še nekaj: Kdor še ni poravnal naročnine, naj to čimprej stori, da nam ne bo povzročal nepotrebnih stroškov.

